

DGIV/EDU/HIST (2002) 06

Program saradnje sa Bosnom i Hercegovinom nakon njenog prijema u članstvo Savjeta Evrope

Seminar o Izradi nastavnih programa iz historije u Bosni i Hercegovini

Sarajevo, Bosna i Hercegovina,

10 - 11. Decembar 2002.

Izvještaj

Strasbourg

Seminar o Izradi nastavnih programa iz historije u Bosni i Hercegovini

Sarajevo, Bosna i Hercegovina,

10. - 11. Decembar 2002.

Autor izvještaja

Jean-Michel LECLERCQ
Francuska

Za mišljenja iznesena u ovom dokumentu odgovoran je autor teksta, ona nisu nužno odraz službene politike Savjeta Evrope.

SADRŽAJ

IZVJEŠTAJ

I.	Ciljevi i glavne teme seminara	5
II.	Organizacija seminara.....	9
III.	Nastava historije u Engleskoj i Francuskoj	11
IV.	Nacrti novih nastavnih planova iz historije u Bosni i Hercegovini.....	14
V.	Preliminarni zaključci i prijedlozi za budućnost	19

PRILOG I

IZLAGANJE Gđe Ann LOW-BEER, Ujedinjeno Kraljevstvo	22
--	----

PRILOG II

IZLAGANJE G. Johna HAMERA, Ujedinjeno Kraljevstvo.....	31
--	----

PRILOG III

IZLAGANJE G. Jean-Michela LECLERCQA, Francuska	42
--	----

PRILOG IV

FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE - PRIJEDLOG

Nastavni plan iz historije za osnovne i srednje škole	53
---	----

PRILOG V

DETALJNI PROGRAMI ZA 6. RAZRED OSNOVNE ŠKOLE I ZA 4. RAZRED SREDNJE ŠKOLE.....	58
---	----

PRILOG VI

POPIS UČESNIKA	69
----------------------	----

Izvjestaj G. Jean-Michela LECLERCQA

Kao sastavni dio programa organiziranog da se obilježi prijem Bosne i Hercegovine u članstvo Savjeta Evrope, u Sarajevu je 10. i 11. decembra 2002. održan seminar na temu Nastave historije u Bosni i Hercegovini, posvećen planovima za nove nastavne programe iz historije.

Na seminaru se okupilo 30 učesnika iz Bosne i Hercegovine, od kojih 17 iz Federacije, 10 iz Republike Srpske i 3 iz distrikta Brčko, koji ima specijalni status. Učesnici su većinom bili nastavnici i profesori historije iz osnovnih i srednjih škola. Skupu je predsjedavala Gđa Alison CARDWELL, šefica Odjela za obrazovanje iz historije u Glavnoj direkciji za Obrazovanje, kulturu i baštinu, mlade i sport Savjeta Evrope. OEBS i UNESCO su takođe imali svoje predstavnike na otvaranju seminara, kao i Ministarstva obrazovanja Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Na seminaru su izlaganja održali i G. John HAMER, Gđa Ann LOW-BEER i G. Jean-Michel LECLERCQ, zadužen za sastavljanje ovog izvještaja.

I. CILJEVI I GLAVNE TEME SEMINARA

Seminar je imao dva glavna cilja:

- procijeniti nove nastavne planove iz historije s obzirom na najadekvatniji pristup u nastavi tog predmeta;
- ustanoviti koji se rezultati mogu očekivati zahvaljujući primjeni tih programa, u smislu poboljšanja odnosa između zajednica koje žive u Bosni i Hercegovini.

Prvo, izvještač smatra potrebnim analizirati izazove koji se pojavljuju kada se odlučuje o tome šta će se predavati, bilo da je riječ o svim temama koje predmet obuhvaća, bilo da se radi o temama unutar pojedinog područja.

1.1 Politika i pedagogija u nastavnom programu

Kada je riječ o nastavnom planu u cjelini, prva bi napomena bila da svaki izbor proizlazi iz dvije vrste razloga.

S obzirom na stjecanje znanja i sposobnosti unutar obrazovnog sistema kao dijela društva, politička je dimenzija neizbježna u širem smislu, kao vizija društva, kada se radi o definisanju sadržaja obrazovanja. Jasno je, dakle, zašto se gotovo sve nacionalne vlade i parlamenti zanimaju za to koje će se odluke donijeti i zašto nastoje da one budu što je više moguće usaglašene. U skladu s tim, ova tijela nastoje garantovati da će se školski programi bazirati na poštovanju onih vrijednosti koje se smatraju suštinskima, kao i da će težiti maksimalnom razvoju kapaciteta, kako zajednice, tako i pojedinaca. Isto tako, traži se ravnoteža između neizbježnog prihvatanja globalnih trendova i očuvanja tradicije koja je specifična u danom kontekstu. Nema sumnje da su ti kriteriji i ciljevi danas u prvom planu. Međutim, politika obrazovanja prati te imperitive od samog osnivanja državnih obrazovnih sistema krajem XIX vijeka, pa sve do danas.

Još jedan, ne manje važan, pedagoški aspekt odnosi se na pristup koji je potrebno usvojiti da bi se ti ciljevi ostvarili. Naime, jasno je da bi postojale slabe šanse da se oni postignu kada se istovremeno ne bi preporučili najadekvatniji pedagoški pristupi za savladavanje željenih područja. Tačno je da se svijest o tom aspektu razvila kasno, tek nakon političkog ugla gledanja, te da je tokom višegodišnjeg perioda izgledalo kao da je donošenje odluka na najvišem nivou o sadržaju nastavnih programa dovoljno da se garantuje implementacija tih programa. Međutim, postepeno i sve intenzivnije, javljala se potreba da se uvaži činjenica da školski programi zahtijevaju da se posebna pažnja obrati tome šta se od učenika traži i koje će metode omogućiti da se to postigne. Takva su razmatranja navela većinu zemalja da koriste termin *curriculum* - nastavni plan - a ne izraz "nastavni program". Etimološki, riječ znači kurs koji treba proći, a prvo se koristila u vrlo decentralizovanim sistemima, u Ujedinjenom Kraljevstvu i u SAD-u. U stvari, kako nije bilo obavezujućih pravila, obrazovne su institucije tamo imale ne samo mogućnost, nego i obavezu da definišu kurseve koje će pratiti njihovi učenici. Očigledno je da je to stvaralo opasnost da nastavnici "kidnapuju" nastavni plan, da se više koncentrišu na lični razvoj učenika u zaštićenom okruženju škole, nego na to da ih pripreme za život u stvarnom svijetu.

Pa ipak, dva su faktora doprinijela da se ta opasnost relativizira.

S jedne strane, konstantno se naglašavala politička dimenzija obrazovanja. Tačno je, međutim, da mjere koje su preduzimane da bi obrazovni sistemi bili na liniji, što je bio slučaj u dalekim i ne tako dalekim totalitarnim režimima u prošlosti, danas nisu prihvatljive. Pa ipak, ključna uloga obrazovnog sistema u očuvanju socijalne kohezije i u tome da omogući pojedinoj zemlji da se bori za mjesto koje joj pripada na međunarodnom planu, danas više nije sporna. Rasprostranjena upotreba izraza "politika obrazovanja" jasno pokazuje da su obrazovne odluke politički motivirane. Tome u prilog najjače svjedoči činjenica da se sve češće uvode takozvani nacionalni obrazovni planovi, koji su barem dijelom obavezni. Primjer toga je Engleska, gdje je 1988. usvojen takav centralizovani plan s konkretnim ciljem da se poveća uspjeh zemlje u međunarodnoj konkurenciji. Uza sve to, s obzirom na tradiciju autonomije lokalnih vlasti i škola, pojam "plana" dugo je podrazumijevao gotovo potpunu slobodu za pojedine učesnike, dok je ideja obaveznog plana izgledala gotovo kao kontradikcija.

Pa ipak, takođe je stalno naglašavana pedagoška dimenzija, posebno posredstvom poboljšanja uslova održavanja nastave. Činjenica da se školovalo sve više učenika iz najrazličitijih društvenih krugova, a da im je često tradicionalna akademska kultura bila strana, da su ti učenici pohađali u sve većem broju najrazličitije oblike škola, dovela je do spoznaje da je način održavanja nastave jednako važan, ako ne i važniji, od onoga što se podučava. Pravo na obrazovanje, koje je često isticano, ostalo bi mrtvo slovo na papiru da nastavne metode nisu bile prilagođene najvećoj mogućoj raznolikosti školske populacije. U skladu s tim, nastavnici su preuzeli istu odgovornost kao predstavnici vlasti.

Od ove dvije grupe, dakle, očekuje se komplementarnost, a ne rivalstvo. Prema tome, da bi se postigla zadovoljavajuća poboljšanja nastavnog plana, potrebno je na njima

raditi u duhu dijaloga i tražeći konsenzus između zainteresiranih strana koje su odbacile autoritarni i homogenizirajući pristup. Na političkom planu, potrebno je imati viziju društva koje karakteriziraju određeni prioriteti, ali koje odbacuje svaki oblik sektašenja. Na pedagoškom planu, moraju se uvažiti različite sposobnosti i interesi stručnog kadra zaposlenog u obrazovanju, bez hijerarhiziranja ili stigmatiziranja. Drugim riječima, od suštinskog je značaja da o nacrtima dokumenata raspravljaju predstavnici najrazličitijih sektora društva, da dođe do otvorene razmjene mišljenja između aktivnih učesnika i krajnjih korisnika obrazovnih programa, a to su na prvom mjestu nastavnici i roditelji. Nije potrebno posebno naglašavati da je, u tim okolnostima, izrada nastavnog plana uvijek dugotrajan i kompliciran proces. Uprkos tome, moraju se uložiti svi potrebni naponi da se taj proces ne privodi kraju preuranjeno, što bi dovelo do nedovoljno promišljenih i slabo prihvaćenih odluka. Takođe je važno imati na umu činjenicu da je redovna revizija nastavnih planova nužna u društvima koja su izložena stalnoj promjeni. To će vjerojatno zahtijevati osnivanje stalnog tijela za analizu i diskusiju.

1.2 Povezanost politike i pedagogije u svakoj temi koja se obrađuje

Ako razmatramo pojedine dijelove nastavnog plana, drugim riječima, različita područja ili discipline koje on sadrži, moglo bi nam se učiniti da je odnos između političke i pedagoške dimenzije podložan promjeni. Naizgled su neke discipline prirodno “više političke”, dok su druge više “pedagoške” prirode. Prirodne nauke, od matematike do biologije, hemije i fizike, izgledaju kao da su predmet tehničkih izbora koji su gotovo “neutralni” s političkog stanovišta. S druge strane, s obzirom na dodirne tačke koje imaju s drugim društvima, discipline kao što su geografija ili strani jezici kao da zahtijevaju ciljane odluke. Ovaj se zaključak čini još jasnijim kada se razmatraju suštinski aspekti države ili nacije, te društvene baštine kao što su jezik, književnost ili historija, a da se i ne govori o državnim institucijama o kojima bi se, na primjer, radilo na časovima građanskog odgoja. Međutim, razlikovanje između nastavnih predmeta koji zahtijevaju prvorazredne političke odluke i drugih koji podliježu isključivo pedagoškim odlukama, sve više gubi na značaju. Isticanje značaja prirodnih nauka danas je u prvom planu s obzirom na to kakvu ulogu nauka i tehnologija igraju u međudržavnim odnosima. Štaviše, pedagoški pristup u istim disciplinama potrebno je konstantno mijenjati, poboljšavati. Niz godina, tom se pitanju nije pridavalo previše pažnje, smatrajući da je dovoljno osloniti se na sposobnosti pojedinih učenika, dok je druge moguće zanemariti. Nasuprot tome, danas se smatra nužnim osigurati pristup razumnom nivou naučne kulture za najveći mogući broj učenika. Cilj je da se društvu garantuju potrebni ljudski resursi i da se svakom pojedincu osiguraju dobri izgledi za obrazovanje. U učenju jezika, potreban je isti pristup, koji je u prošlosti bio dostupan manjini učenika koji su pokazivali posebnu nadarenost. Danas je to potrebno osigurati najvećem mogućem broju učenika. Ne može se, dakle, isključiti jačanje veze između političkih i pedagoških kriterija u svakom dijelu nastavnog plana. Na primjer, ako se proširuje ciljna grupa učenika za studij koji je ranije bio više-manje rezerviran za elitu, pedagoški pristup danas olakšava prihvaćanje političkog faktora.

1.3 Primjer nastave historije

Usredotočimo se sada konkretnije na temu ovog seminara: nastava historije je bez svake sumnje područje u kojemu će politički i pedagoški aspekti uvijek dovoditi do osjetljivih pitanja.

Iako se danas smatra da je cilj nastave historije zainteresovati učenike za sredine koje su različite od one koja im je najbliža i najpoznatija, još uvijek se na historiju gleda kao na predmet koji će presudno doprinijeti očuvanju konkretnog sjećanja i baštine. To jasno ilustrira značaj koji se tradicionalno pridaje učenju nacionalne historije, gdje postoji sklonost da se pojedini pristupi prikažu neravnomojerno ili pristrano. Tačno je da nacionalna historija često prelazi preko događaja ili preko perioda koji se ne uklapaju u okvir koji u prvi plan stavljaju dominantna tradicija ili većinske grupacije. Prema tome, često se daje pristrani prikaz historije drugih zemalja tako što se prenose nacionalistički koncepti ili ksenofobične predrasude.

K tome, pedagoška praksa kao sastavni dio takve perspektive može podsticati ili naglašavati takve nedostatke. Metodologija koja bi bila sposobna prevazići taj pristup mora dati prioritet proučavanju dokumenata i podsticati na oprez u tumačenju događaja, putem "multiperspektivnosti" za koju se zalažu Savjet Evrope i Robert STRADLING¹. Međutim, tokom dugog niza godina, nije bilo druge mogućnosti nego da se prati "školska historija" koja, pod izgovorom da će poštediti djecu od "pretjeranih komplikacija" i, često, s ciljem da prenese službena stanovišta, nije bila dosljedna i umjerena kakva bi morala biti. To je navelo jednog historičara da se osvrne na proboje koje bi historijska nauka morala raditi u "sklopove uvjerenja koje školski udžbenici mirne duše prenose"². Spoj prilično degenerisane forme historijskog znanja i pristranih i netolerantnih političkih odabira često znači da postoji opasnost da predavanje historije bude skrenuto sa svojih najkvalitetnijih ciljeva i da se bavi mitovima umjesto činjenicama, da širi nerazumijevanje umjesto dijaloga s drugima i, na kraju, da podriva svoju ulogu u obrazovanju za demokratiju³.

---

¹ Na tu temu, cf. *Recommendation Rec (2001)15 on history teaching in twenty-first century Europe [Preporuka (2001)15 o nastavi historije u Evropi XXI. vijeka]*, i knjigu Roberta STRADLINGA "Teaching 20th Century European History", Council of Europe, 2001 [Predavati evropsku historiju XX. vijeka, Savjet Evrope, 2001]. Bosanski prijevod ove knjige prezentiran je na seminaru.

² Carlrichard BRÜHL, *Naissance de deux peuples – Français et Allemands* (1990), Paris, Fayard, p. 301. [Rađanje dva naroda – Francuzi i Nijemci].

³ Vidi, na primjer, "Učenici bi morali shvatiti da je historijska objektivnost ideal kojemu uvijek treba težiti mada ga se možda nikada neće postići; historijske teorije i interpretacije uvijek se moraju preispitivati; ne postoji konačni odgovor niti na jedno historijsko pitanje; nema monopola na istinu. Ako naša nastava historije može dovesti do takvog stepena svijesti, onda će ona vrijediti kao škola za buduće građane u demokratiji." *National Curriculum, History Working Group, Final Report (1990)* Department of Education and Science, HMSO Publication Centre, London p.11.

1.4 Situacija u Bosni i Hercegovini

Ove poteškoće, sastavni dio izrade nastavnog plana i održavanja nastave iz historije u svim zemljama, posebno su prisutne u Bosni i Hercegovini. Trauma je ovdje još svježija i onemogućava da se poteškoće analiziraju hladne glave. Kulturna raznovrsnost, zbog koje se uvijek moraju uzimati u obzir razlike, može poslužiti kao potvrda suprotnim stavovima koji razlikuju i razdvajaju niz historija i tako povećavaju broj uglova gledanja do te mjere da zajednička vizija postaje problematična, ako ne i nemoguća.

Uprkos gore navedenome, nameće se konstatacija da, mada su ove poteškoće akutnije i dramatičnije ovdje, one latentno postoje svugdje. Ta bi činjenica morala podstaknuti političare i nastavnike u Bosni i Hercegovini da se energično i s povjerenjem suoče sa svojim problemima. Ne samo zato što se pridružuju svojim evropskim i međunarodnim partnerima u sličnim pokušajima da odgovore na analogna pitanja, nego i zato što će rješenja koja pronađu biti poučna za međunarodnu zajednicu.

II. ORGANIZACIJA SEMINARA

Prezentacija novog nastavnog plana iz historije za Federaciju Bosne i Hercegovine bila je ključni dio seminara. Na prvom mjestu, međutim, spomenuta je reforma nastave iz historije u Republici Srpskoj, kao i drugi slični pristupi na evropskom planu i u nekim zemljama članicama. To je, prije svega, podstaknulo na rezime dosadašnjih diskusija o nastavi historije koje je prije mnogo godina pokrenuo Savjet Evrope, kao i na prezentaciju nastavnih planova iz historije koji se provode u Engleskoj i u Francuskoj.

1.1 Doprinos Savjeta Evrope trendovima u sastavljanju nastavnih planova i nastavi historije

Ovaj seminar je samo jedna od mnogobrojnih inicijativa koje je Savjet Evrope pokrenuo od svojih početaka na području nastave historije. Dakako, nemoguće bi ih bilo sve detaljno iznijeti. Međutim, budući da su govori Gđe Alison CARDWELL, koja je godinama učestvovala u aktivnostima vezanim za nastavu historije u Savjetu Evrope, i Gđe Ann LOW-BEER, autorice studije o “The Council of Europe and school history teaching” [Savjet Evrope i nastava historije u školama]⁴ (vidi Prilog I), zasnovani na solidnoj ekspertizi, omogućili su da se rezimiraju glavne etape tog procesa, da se istakne kako nije bilo promjena u preokupacijama koje su i danas bitne, što je slučaj i na ovom seminaru.

Faze diskusije

U procesu diskutovanja, moguće je razlikovati periode zavisno od interesa za pojedine aspekte u nastavi historije. Tokom 1950ih godina, naglasak je stavljan na reviziju školskih udžbenika da bi se uklonile netačnosti i pogreške koje bi mogle ugroziti napore da se stvore pogodne prilike za obnovu dijaloga među državama suprotstavljenim za vrijeme rata. Tokom 1960ih i 1970ih godina, kao odraz dubokih

---

⁴ Dokument CC- ED/HIST(98)47, Strasbourg, 1997.

promjena koje su se dogodile u samim društvima i u njihovim međusobnim odnosima, postojalo je posebno zanimanje za proširenje područja koje historija pokriva kao disciplina, tako što je dodatna pažnja poklanjana raznovrsnosti tradicija i kultura. U 1980im i 1990im godinama, a s obzirom na prijelome u Centralnoj i Istočnoj Evropi, kao i u Jugoistočnoj Evropi, prirodno je bilo da te promjene dovedu do preispitivanja načina na koji je historiju potrebno predavati u "Novoj Evropi". Istovremeno, očekivalo se da ta nastava povede računa o želji da se istražuju novi horizonti nakon decenija frustracije i pojačane opasnosti od zatvaranja u sebe i goruće želje za afirmacijom nacionalnog identiteta i nacionalizama koji su dotada bili zauzdani. To je dovelo do projekata vezanih za ključne probleme našeg vremena: "*Teaching Europe in the 20th Century*" [Učenje Evrope u XX vijeku], gore spomenuti projekat o "*Learning and teaching about the history of Europe in the 20th Century*" [Učenje i nastava o historiji Evrope u XX. vijeku] i "*The European Dimension in History Teaching*" [Evropska dimenzija u nastavi historije]. Dakako, ti su projekti direktno povezani s već spomenutom Preporukom o "Nastavi historije u Evropi XXI vijeka", koja posebno ističe značaj dijaloga i rasprave kada je riječ o "kontroverznim i osjetljivim pitanjima". Koliko god da su te preporuke od suštinskog značaja, njima su prethodile mnoge druge, sličnog sadržaja, kao na primjer one iz 1996.g. u kojima se naglašava presudna uloga koju nastava historije treba odigrati u evropskoj saradnji.

Postojeći problemi

Mogućnost uspostavljanja različitih prioriteta ne smije nas navesti da zaboravimo divljenja vrijedan kontinuitet koji je Savjet Evrope očuvao od svoga osnivanja. Isti su ciljevi uvijek bili povezani s nastavom historije kao dijelom obrazovanja mladih i njegovanja ponašanja u društvu, te je definiranje sadržaja ove nastave presudno da bi ona svoju ulogu odigrala na odgovarajući način.

Jedna od bitnih konstanti je prvenstveni značaj koji se pridaje nastavi historije dovoljno visokog standarda da poboljša međunarodno razumijevanje, a posebno među Evropljanima. Ova je tema bila jednako važna u poslijeratnom periodu, nakon raspada sovjetskog bloka i nakon tragedija koje su zadesile Jugoistočnu Evropu. Nema sumnje da kvalitet nastave historije mora biti preispitan, uzevši u obzir prijelome kao što je nestanak ideologija koje su iskrivljavale ugao gledanja tokom decenija. Pa ipak, prioriteti ostaju isti, riječ je sada prvenstveno o tome da ih se dalje razvija, a ne da ih se u potpunosti fiksira. Upečatljiv primjer je prioritet koji se daje njegovanju dijaloga i tolerancije. To je ono zbog čega se problemi ne mijenjaju bitno od perioda do perioda. Tako se za evropsku dimenziju, kao temeljni dio projekata, može reći da je inovativna, ali je napravila samo jedan korak dalje na putu na kojemu se nalazimo već godinama. To je tačno i u vezi sa današnjim naglašavanjem značaja da se usvoji "multiperspektivnost" koja osigurava potpunu fleksibilnost i promišljenost u tumačenju događaja. Kao što je to bio slučaj s velikim otkrićima, ponovno se preuzimaju raniji pristupi koji su već bili koncentrisani na višestruka gledišta, dok se istovremeno otvaraju vrata većem intereovanju za evropsku dimenziju. Isto se događa i na inter-kulturnom planu. Riječ je o temi koja je sveprisutna, ali je oduvijek bila (barem) implicitna u svim raspravama na temu historije, čak i ako se osvrnemo daleko

u prošlost. Tako je 1960ih godina došlo do osude eurocentrizma i poticalo se na upoznavanje barem jedne ne-evropske kulture. Također je potrebno napomenuti da je struktura pojedinih programa ostala vrlo stabilna. Uvijek se poklanjala pažnja tipu nastavnog plana i obuci nastavnika.

U malo drugačijem svjetlu, takođe je potrebno napomenuti da povjerenje koje se poklanjalo historiji kao sredstvu za olakšavanje dijaloga nikad nije dovelo do pogreške da se vjeruje u unaprijed dana rješenja. Kontroverzne teme i izvori sukoba i dalje postoje i mogu stvarati znatne poteškoće kada se odabiru nastavni planovi. To se može primijetiti u međusobno vrlo različitim zemljama, kao što su, na primjer, Španija i Sjeverna Irska. Nije potrebno posebno isticati da su ti problemi i ovdje dobro poznati.

Ova činjenica ilustrira do koje mjere, po mišljenu Savjeta Evrope, prošlost ne može biti odvojena od sadašnjosti kada se proučava historija. Pišući historiju "Nove Evrope", piše se i historija savremene Evrope, a da se pri tome ne zanemari prošlost niti njezin mogući efekt bumeranga. Ovaj seminar pružio je bezbrojne mogućnosti da se u to ponovo uvjerimo.

Na otvaranju seminara, G. Colin KAISER, šef misije UNESCOa u Bosni i Hercegovini, i G. Claude KIEFFER, zamjenik šefa odjela za obrazovanje OEBSa, naglasili su da se slažu s ovim stanovištem, bilo s obzirom na značaj nastave historije u obrazovanju mladih, bilo s obzirom na smjernice koje je potrebno utvrditi na tom području da se pomogne unapređivanje obrazovanja i olakša aktivni život u društvima koja se odlikuju sve većom multikulturalnošću. Ne moramo naglašavati da činjenica što druge međunarodne organizacije dijele gledišta Savjeta Evrope na ovome području predstavlja dobrodošlu potvrdu njegove dvostruke sposobnosti, koja se potvrđivala tokom mnogih godina, da pokaže kojim smjerom valja poći i da djeluje kao katalizator napora radi preduzimanja najefikasnijih akcija.

III. NASTAVA HISTORIJE U ENGLESKOJ I FRANCUSKOJ

Izazovi koji proističu iz nastavnih planova iz historije očigledni su ako se uporede pojedini planovi. Razlozi za to su dvostruki. Prvo, vrijedi procijeniti u kojoj mjeri se podudaraju njihovi ciljevi, bilo u smislu aspekata historijskog znanja koje se stavlja u prvi plan, bilo u vezi s tim kakvu ulogu bi u u ličnom razvoju mladih i u njihovom uključivanju u zajednicu trebala odigrati nastava historije. Istovremeno, priprema nastavnih planova za bilo koju disciplinu, a posebno kada se radi o historiji, vrlo je kompleksna zadaća koja zahtijeva stalno preispitivanje. Prema tome, ispravno je pretpostaviti da pokušaji sastavljanja ovih nastavnih planova nikada nisu potpuno zadovoljavajući ako se odvijaju u samo jednom kontekstu. Dakle, uvijek je pozitivno kada postoji mogućnost analize izbora koji su učinjeni na drugom mjestu, da bi se jasnije identifikovale prednosti i nedostaci vlastitog pristupa. Kao i na drugim područjima, poredjenja omogućavaju da se ustanove sličnosti i razlike koje se spajaju u konkretne scenarije, ali koje se mogu svesti na relativno analogne tipove istraživanja. To je nesumnjivo bio slučaj s analizom primjera Engleske i Francuske. Na više načina, ove se dvije zemlje radikalno razlikuju u metodi poimanja i primjenjivanja nastavnog

plana iz historije. Pa ipak, usvojena rješenja su odgovori na pitanja koja su često slična. Ovo jasno ilustrira paralelna analiza izvještaja Johna HAMERA o *“Developing a history curriculum - the British experience”* [Sastavljanje nastavnog plana iz historije - britansko iskustvo] (vidi Prilog II) i Jean-Michela LECLERCQA o *“The national history curriculum in France”* [Nacionalnom nastavnom planu iz historije] (vidi Prilog III).

Kontrasti

Kontrasti između ova dva pristupa su upadljivi i brojni.

Engleska nije imala obaveznog nastavnog plana iz historije sve do 1998.g, dok je u Francuskoj nastava historije državno uređena još od osnivanja Treće Republike, krajem XIX vijeka. Također valja napomenuti da je historija obavezni predmet kroz cijelo osnovno i srednjoškolsko obrazovanje u Francuskoj, dok je u Engleskoj ona izborni predmet od dobi od 14 godina. Osim toga, dok je historija redovno jedan od predmeta iz kojih se polažu ispiti, posebno za *baccalaurÈat* /na francuskom u originalu/ ili maturu, ovo nije slučaj u Engleskoj, gdje učenici biraju fakultativne predmete na kraju obaveznog školovanja i nakon njega.

Također, program nastave iz historije nije u potpunosti isti. U Francuskoj postoji relativno malo mogućnosti da se nastavni plan prilagodi regionalnim kontekstima, za razliku od Ujedinjenog Kraljevstva, gdje Škotska i Sjeverna Irska imaju vlastiti nastavni plan. Pa ipak, u Francuskoj, koliko god da učenje regionalnih jezika, odnedavno omogućeno, pruža priliku da se predaje o lokalnoj historiji i kulturi, službeni programi moraju se svugdje primjenjivati na isti način. To je slučaj i u privatnim školama: gotovo sve imaju potpisan ugovor o udruživanju sa državom, što im garantuje finansijsku pomoć, a zauzvrat se moraju uskladiti sa službenim programima. Privatne škole u Engleskoj, takozvane “javne škole“, nisu vezane ugovorima ili sporazumima tog tipa.

Također valja napomenuti da osnovna priroda nastavnih planova u te dvije zemlje uopšte nije ista. Ako se izuzmu osnovne škole, u Francuskoj postoji detaljni nastavni plan za svaki razred, precizno je određen broj časova nastave, a veći je naglasak stavljen na znanje koje treba steći, nego na sposobnosti koje treba razviti. U Engleskoj su, od 1998.g, provedene dvije revizije koje su smanjile krutost i povećale fleksibilnost nastavnog plana; umjesto da se plan dijeli po školskim godinama, razlikuju se samo dva ciklusa, jedan za đake od 7 do 11 godina i drugi za đake od 11 do 14 godina. Nadalje, engleski je plan manje koncentrisan na prenošenje informacija, a više na razvijanje sposobnosti interpretacije i historijskog istraživanja. Nema sumnje da su za te zadaće potrebna znanja i razumijevanje prošlosti, no ona su sredstva, a nisu sama po sebi cilj.

Zajedničke karakteristike

Uprkos gore navedenoga, moramo konstatovati veliku sličnost u procesima i ciljevima nastave historije. U oba pristupa, pridaje se jednaki značaj naglašavanju temeljne

uloge interpretacije historijskih informacija. U skladu s tim, ona se ne može koristiti za potkrepu apsolutnih i definitivnih sudova. Na obje strane kanala La Manche, tumačenje mora biti zasnovano na opipljivim dokazima koji proizlaze iz analize dokumenata. Isto tako, potreba da se prihvati činjenica da mogu postojati brojne interpretacije pojedinog događaja ili perioda ne znači da je kvaliteta tih interpretacija nebitna. Logična posljedica toga je odbacivanje svakog oblika indoktrinacije. Iz tog razloga, engleski nastavnici, kao i njihove francuske kolege, moraju imati potpunu slobodu u izboru pedagoškog pristupa. Nastavni plan služi tome da se odredi materijal, ali ne i način na koji se materija predaje.

Slaganja i neslaganja o obradi nacionalne historije

Nasuprot tome, kada se radi o naglašavanju nacionalne historije, a posebno o traženom konceptu nacionalnog identiteta, postoji vjerojatnost da će se engleska i francuska gledišta razlikovati. Engleski nastavni plan teži tome da osigura prihvatljivi minimum britanske historije. U francuskom nastavnom planu stoji da đaci moraju usvojiti nacionalno pamćenje.

Razlog za moguće razmimoilaženje jasno leži u vezanosti za jednostranu viziju nacije i nacionalnog identiteta, što je mnogo izraženije u prvom, nego u drugom slučaju. John HAMMER tvrdi da je potrebno uvidjeti da će unutar svake zemlje pojedinci ili grupe imati različite - često vrlo različite - koncepte toga što čini nacionalni identitet i nacionalnu historiju. Nasuprot tome, prevladavajuće je viđenje u Francuskoj do sada bilo da različita mišljenja i, posebno, različite interpretacije historije, ne smiju dovesti u pitanje princip temeljnog jedinstva.

Pa ipak, nije nezamislivo da će sadašnje promjene u Evropi dovesti do slabljenja kontrasta između ovih suprotstavljenih stanovišta. Sve veći značaj decentralizacije, regionalizacije i multikulturalnosti sigurno znači da je potrebno manje krutosti u pozivanju na tradicionalno priznatu formu jedinstva (koje se, u skladu s tim, smatra nepovredivim). Istovremeno, međutim, potrebno je prihvatiti da pojava novih referentnih sistema, koliko god da rađa nove osjećaje pripadnosti, može takođe izazvati otpor prema snagama za koje se smatra da teže prevelikoj centralizaciji.

Nema sumnje da poredjenje metoda percepcije i djelovanja u Engleskoj i Francuskoj ilustruje cijeli niz političkih i pedagoških problema koji se mogu pojaviti u sastavljanju nacionalnog nastavnog plana.

Značajne reakcije učesnika

Ovo je potvrdila intoniranost pitanja koja je publika postavljala na kraju dva izlaganja.

Što se tiče osnovnog pristupa nastavnom planu, bilo je jasno da je engleski pristup proizveo veće iznenađenje nego francuski, koji je bez sumnje izgledao kao čvršće strukturiran i bliži lokalnoj metodologiji. Nepostojanje posebnih časova ili ispita na nacionalnom planu, što je slučaj u Engleskoj, izgledalo je čudno, kao i metoda

bavljenja nekim aspektima koji su obično drugdje precizno regulisani. Tako je, na primjer, iznenađenje izazvala činjenica da broj časova nastave nije preciziran u engleskom nastavnom planu, kao i činjenica da se taj broj može utvrditi samo na osnovu statističkog prosjeka u praksi nastavnika i škola, što daje rezultat od 5-7% obavezne nastave (oko 40 minuta sedmično) za đake do 14 godina i 10% nakon te dobi. Procjena sposobnosti tokom nastavnog procesa, a ne ispitivanje na kraju njega, takođe je iznenadilo publiku.

Takođe je moguće da je francuska situacija izgledala umirujuće s obzirom na položaj i ulogu profesora historije. Naime, postavljeno je pitanje o tome koji je tačno status historije u Engleskoj, te da li je ona marginalizirana ili nije. U odgovoru na to pitanje, John HAMMER je insistirao na potrebi da se u prvi plan stavi aspekt kvalitete. Iz istraživanja proizlazi da škole daju samo 20% znanja iz historije, dok 80% takvog znanja proizlazi iz medija. Prema tome, najvažnije je da se osigura maksimalni kvalitet u nastavi historije, ne radi toga da se učenike pretvara u buduće historičare, nego da ih se naoruža analitičkim i kritičkim sposobnostima za odbranu protiv svakog oblika propagande.

Zanimljivo je da nije bilo gotovo nikakvih komentara ni pitanja vezanih za francusku praksu. Znači li taj nedostatak reakcije da je posrijedi prešutno slaganje ili nedostatak interesovanja za nešto što je bolje poznato? I jedno i drugo je moguće, imajući na umu da su se u ovoj regiji održali koncepti koji su bliži francuskoj tradiciji centralizovanog utvrđivanja pravila i sprovođenja nadzora. Ako je to slučaj, bilo bi dostojno žaljenja da se zbog takvih utisaka ne shvati koliko je engleski pristup daleko od laksizma otakako je uveden Nacionalni nastavni plan. Također bi trebalo uvidjeti da je engleski pristup često prilagođeniji razumijevanju lokalne realnosti, umjesto da se slijede službena pravila koja se, možda posebno u obrazovanju, češće samo formalno prenose odozgo prema dolje nego što se stvarno primjenjuju.

Kako bilo da bilo, ova dva govora i pitanja koja su ona izazvala bila su izvrstan uvod u prezentaciju nacrtu novog nastavnog plana u Bosni i Hercegovini.

IV. NACRTI NOVIH NASTAVNIH PLANOVA IZ HISTORIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Isto tako, izlaganja koja su na početku seminara održali G. Severin MONTINA, predstavnik federalnog Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Federacije Bosne i Hercegovine i G. Ranko PEJIA, Zamjenik ministra za obrazovanje Republike Srpske, bila su prikladno podsjećanje na duh u kojemu su sastavljeni novi nastavni planovi.

Oba su govornika naglasila da se ne smiju previdjeti izazovi vezani za nastavu historije ni potrebne mjere da se nastava odvija u najboljim uslovima. Između ostaloga, priprema i sprovođenje nastavnog plana su od prvorazrednog značaja. Uloga historije u razvoju pojedinca mora biti ponovo istaknuta, a pri tome je potrebno garantovati da ona neće postati instrument za prenošenje historije konflikata i nasilja,

nego faktor međusobnog razumijevanja. Oslobođena zatrovanosti ideologijom, ona ima zadatak da pruži interpretacije i znanja zasnovana na analizi činjenica. Istovremeno, ona mora usaditi osjećaj za suštinske vrijednosti i pružiti učenicima priliku da izraze vlastite osjećaje. Historija je, dakle, predmet koji se ne može zapostaviti. To je takođe razlog zbog kojega ona mora imati na raspolaganju sredstva koja odgovaraju njezinim ciljevima. Konkretno, potreban je izmijenjeni nastavni plan koji će poticati na novi pedagoški pristup zasnovan na novim udžbenicima i standardima koji odgovaraju onima u drugim dijelovima Evrope. Mladi ljudi u Bosni i Hercegovini zaslužuju bolje obrazovanje, a kvalitetnija nastava historije bi tome bitno doprinijela. Sve ove promjene znače ujedno da se usvaja internacionalni ugao gledanja (što mlade generacije posebno traže) i da se bez oklijevanja zahtijeva procjena od strane vanjskih eksperata.

Nacrt nastavnog plana iz historije za Federaciju Bosne i Hercegovine

U engleskoj verziji, ovaj plan je dokument dug otprilike 50 stranica A4 formata.

Primjenjuje se na obrazovne strukture poznate pod nazivom osnovne i srednje škole. U praksi, struktura za đake od 15 do 19 godina odgovara uobičajenoj formi u drugim zemljama. Međutim, takozvane osnovne škole su druga faza onoga što bi se tačnije opisalo kao osnovna škola za đake od 11 do 15 godina, koju pohađaju đaci za vrijeme devetogodišnjeg obaveznog školovanja.

Struktura ovog nastavnog plana jasno se vidi iz sažete verzije koja je dana u Prilogu IV. Navode se teme u nastavnom procesu za svaku školsku godinu, kao i broj časova predviđen za svaku temu. Dakako, lista tema za “osnovne škole” je kraća nego lista za “srednje škole”. Osim tome, dublja analiza otkriva da svaka tema sadrži detaljniju prezentaciju koja je, za srednjoškolski nivo, prilično obimna. To se vidi u Prilogu V u kojemu se upoređuju prezentacije za šestu godinu “osnovne” škole i za četvrti razred srednje škole. Pa ipak, u ovom slučaju, prijelaz s liste sadržaja nastavnog plana na objašnjavanje sposobnosti koje valja steći nije uobičajen.

O ovom se aspektu govori u dva odvojena teksta. Prvo, u kratkom uvodu u nastavni plan, o “*Goals of Courses in History*” [Ciljevi nastave historije] gdje se iznose “*Key tasks of the syllabus in history*” [Ključne zadaće nastavnog programa iz historije] (vidi Prilog IV) za posljednje četiri godine osnovne škole, jedine gdje se, kako izgleda, predviđa nastava iz historije. Navedeni cilj je upoznavanje đaka s razvojem društva, iz perspektiva koje su međunarodne, evropske i vezane za Bosnu i Hercegovinu. Fundamentalne zadaće ovog obrazovanja su da se usade stavovi koji bi išli u prilog pozicija kao što je percepcija Bosne i Hercegovine kao sastavnog dijela Evrope I svijeta. To takođe pretpostavlja razumijevanje susjednih zemalja i modernog svijeta i stjecanje osjećaja za toleranciju i za demokratiju u kontaktu s različitim mišljenjima. Ovi bi stavovi trebali proistjecati iz poznavanja historijskog razvoja i njegovih karakteristika u pojedinim razdobljima, a takođe i iz sadržaja svih raspoloživih historijskih izvora. Međutim, predmet mora biti dostupan učenicima, tako što se historija prezentira kao nauka i akademska disciplina. Iste smjernice ponavljaju se u

“*Teaching Instructions*” [Upotstvima za nastavu], u kojima se, na primjer, kaže da je nastavnik obavezan biti u toku glavnih naučnih publikacija i svih praktičnih implikacija novih znanja u historiografiji.

Nastavni plan za srednje škole ne sadrži odgovarajuće tekstove, ali od prve godine tog stepena školovanja daje uvod u historijske studije i poglavlje o historiji i o teoriji historiografije; bez sumnje, s obzirom na veću zrelost ovih učenika, ovdje je riječ o temama koje su već obrađivane u prethodnim godinama, ali sada na sistematičniji način.

Što se samog sadržaja nastavnog plana tiče, na “osnovnom“ i na “srednjoškolskom” planu on je podijeljen u hronološka razdoblja, od antičkih vremena do modernog doba paralelno s napredovanjem učenika od nižih razreda prema višima. Nema potrebe napominjati da se posebna pažnja poklanja različitim kontekstima u historiji Bosne i Hercegovine kroz vijekove, u okviru Otomanskog carstva ili u drugim trenucima historije Balkana i Jugoslavije, sve do komunističkog perioda, od njegovog početka do raspada. Pa ipak, to ne znači da se zanemaruje historija drugih evropskih regija ili međunarodna historija. Takođe, u skladu sa gore navedenim smjernicama, politički, ekonomski, socijalni i kulturni aspekt svakog perioda uvijek se obrađuju istovremeno. Uprkos tome što se mnogo vremena troši na isključivo činjenične stvari, ovo omogućuje da se uzmu u obzir problematične teme i interpretacije. Na primjer, pod naslovom stvaranje modernog svijeta, pitanja koja se obrađuju uključuju Prosvjetiteljstvo, racionalizam i težnju svestranom znanju, vjerske sukobe, razvoj Otomanskog carstva i Španske monarhije. Stiče se tako opsti dojam da postoji struktura koja je jednako pogodna za tradicionalnu praksu, koncentrisanu na hronologiju i pamćenje, kao i za inovativne pristupe učenju koji potiču učenike da ponude interpretacije i rješavaju probleme. Ovaj drugi aspekt je naglasila predstavnica Ministarstva koja je na seminaru predstavila nastavni plan. Po njenom mišljenju, nastavni plan bi morao razvijati sposobnost kritičkog mišljenja, tako da se učenici mogu suočiti sa svakom krizom na osnovu historije naroda, a ne na osnovu historije bitaka, te naglašavajući socijalnu i kulturnu historiju, historiju čovječanstva i njegovih vrijednosti.

Mnogi nastavnici prisutni u publici snažno su reagovali na tu prezentaciju. Njihovi su se komentari koncentrisali na dva glavna područja: sadržaj nastavnog plana i uslovi za njegovo provođenje.

Što se prve tačke tiče, uesnici nisu propustili napomenuti da je novi nacrt nastavnog plana sastavljen od strane Odbora koji je u svojem sastavu imao devet nastavnika historije. Nekim se učesnicima činilo da ih je Ministarstvo imenovalo na nezadovoljavajući način. Pa ipak, bilo je pokušaja uspostavljanja dijaloga s nastavnicima koji su bili skloni poticati želju za pretjerano oštrom kritikom. U skladu s tim, kritike da se predloženi novi nastavni plan ne razlikuje bitno od ranije verzije ili da je prenatrpan, nisu dobile veliku podršku. Nedostatak dovoljnog broja informacija o periodima ili aspektima koji se smatraju suštinskim smatran je najvećim propustom.

Neki su uesnici smatrali da je trebalo dati više prostora Bosni i Hercegovini u Srednjem vijeku “kada je ona bila evropska zemlja”, njegovala duh tolerancije i imala povelju o pravima. Drugi su opet smatrali da bi bilo bolje da je veći prioritet dan islamskom svijetu, čiji je uticaj na regiju bio neosporan, kao i na susjedne zemlje koje se ne mogu zanemariti čak ni kad se zemlju sagledava kao integralni dio Evrope. Dakako, postavljana su pitanja o tome kako pristupiti nacionalnoj historiji, koja čini 46% programa, ili nacionalnom identitetu, bilo da se naglasi presudna uloga koju im treba dati ili da se izbjegne da se po svaku cijenu veliča vizija nacije. U svakom slučaju, historija Bosne i Hercegovine dobrodošla je da se izbjegnu pretjerano šematizirana gledišta. Ukupno gledano, međutim, komentari su se više koncentrisali na potrebna poboljšanja nego na radikalno preispitivanje. Osim tome, vjerojatno je bilo teško odbaciti nacrt teksta koji barem ima tu prednost da sadrži konkretne prijedloge dok se, sudeći po riječima jednog nastavnika historije, s njim odugovlačilo sedam godina.

S druge strane, kada je na red došla diskusija o vjerovatnosti provođenja ovog nastavnog plana, mišljenja su bila mnogo podjeljenija. Iako je, sudeći po tvrdnjama Ministarstva, planirani školski program iz historije smanjen za 30% u poredjenju s ranijim planom, mnogi su smatrali da je još uvijek previše glomazan i preambiciozan, posebno kada se uzme u obzir da se učenici sada uglavnom zanimaju za sport, religiju i internet. U tehničkim srednjim školama, historija bi se predavala vjerovatno samo u prvoj godini. De facto, međutim, ono što bi moglo ugroziti sprovođenje programa sada su prije svega materijalni uslovi. Razredi broje 35-38 đaka, a časovi historije su ograničeni na jedan do dva sata sedmično, pa bi bilo vrlo teško izbjeći čitanja i učenje napamet umjesto da se podstiče na razmišljanje. Nedostatak odgovarajućih pomagala u nastavi takođe se mora uzeti u obzir. Nove udžbenike tek se mora štampati, dok novi nastavni plan čeka odobrenje od vlade. Prema tome, postoji samo slaba nada da će ti udžbenici biti dostupni za početak školske godine 2003-04. Takođe je dostojan žaljenja nedostatak dodatne dokumentacije koja će biti potrebna učiteljima da poboljšaju kvalitet svojih časova i da probude interesovanje učenika. Gotovo da nema odsjeka koji su u mogućnosti da osiguraju tu dokumentaciju.

Situacija u Republici Srpskoj

I u Republici Srpskoj sastavljen je novi nastavni plan iz historije, ali taj dokument nije prezentiran. Prema tome, razmjena mišljenja o ovoj temi usredotočila se manje na sadašnji sadržaj tog plana, a više na principe na kojima on počiva. Kao što je ranije spomenuto, njih je u svom uvodnom izlaganju na otvaranju seminara naveo predstavnik Ministarstva obrazovanja Republike Srpske. Seminar je omogućio da se razjasne neke opće smjernice i neke prakse. Na primjer, posebno je navedeno da se novi nastavni plan, koji pokušava podsticati poštovanje slobode i ljudskih prava, u velikoj mjeri oslanja na preporuke Savjeta Evrope. Na primjer, rezultat toga je želja da se izbjegnu kontroverze i da se podstiče na različita mišljenja. Isto tako, bilo je pokušaja da se odbace pogrešno pojmljeni nacionalizam i patriotizam. Međutim, to ne znači potpuno brisanje svakog pozivanja na bilo koju ideologiju, budući da je uprkos svih nedostataka koji potamnjuju njezinu sliku, ideologija uvijek vezana za vrijednosti

koje su bitne za pravilno funkcionisanje društva i za odgovorno ponašanje pojedinaca. U svakom slučaju, preduzimaju se koraci da se identifikuju mogući elementi netolerantnosti i da se oni uklone iz nastavnog plana putem redovne revizije. Ista se procedura primjenjuje na udžbenike: ukazuje se na dijelove koji zaslužuju kritiku. Dakle, postoji osnovana nada da će udžbenici za novi nastavni plan, koji se sada štampaju, biti više zadovoljavajući u tom pogledu.

Informacija o uslovima u kojima je nastavni plan sastavljen pokazala je da je procedura obuhvatila tri faze: početnu tačku je utvrdilo Ministarstvo obrazovanja, nakon toga je osnovana ekspertska grupa koja je imenovana od strane nadležnih iz ministarstva i, na kraju, organizovane su konsultacije između mnogih nastavnika i drugih društvenih grupa. Pa ipak, naglašava se namjera Ministarstva da se proces nastavi davanjem nastavnog plana na uvid stranim ekspertima. No, njihova mišljenja vjerovatno će lakše prihvatiti mlade generacije nego starije.

Što se tiče primjene nastavnog plana, materijalnim se uslovima pridaje presudni značaj. Sudeći prema riječima predstavnika Ministarstva obrazovanja, ovo se, opstije gledano, odnosilo na potrebu da se garantuju potrebna sredstva kako bi se obrazovanje održavalo na adekvatan način. U svakom slučaju, ovo se odražava u tome što se prioritet daje objavljivanju novih udžbenika, što je provedeno brzo, kao i u uvjerenju da je raspodjela udžbenika koji su u skladu s novim nastavnim planom najefikasniji način da se osigura njegova primjena u školama.

To bi takođe mogao biti najbolji način da se slijedi savjet Gđe Ann LOWBEER, koja je napomenula da je primjena novog nastavnog plana najbolji način da se on poboljša. Doduše, uvijek je moguće tvrditi da bi bilo bolje pustiti u opticaj udžbenike izmijenjenog nastavnog plana tek nakon što prođe "probni" period. Međutim, tada bi možda postojao rizik da će se nastavni plan svesti na povjerljivi dokument, dostupan samo manjini. Takođe, neprihvatljivo je da predugo potraje upotreba starih udžbenika, koji vrlo vjerovatno sadrže brojne nedostatke. Osim tome, važno je imati na umu da udžbenici više nisu apsolutne referentne tačke kao što je to bio slučaj u prošlosti. Sada ih učitelji slobodnije koriste više kao dodatni izvor, nego kao jedini instrument koji im je na raspolaganju, te se udžbenici sve više dopunjuju dokumentima iz brojnih drugih izvora. Prema tome valja prihvatiti činjenicu da ih se mora konstantno dorađivati, kao i sam nastavni plan.

Razlike i sličnosti između dvije situacije

Obje delegacije su se bez problema sporazumjele o ovoj tački. Međutim, općenito govoreći, potrebno je razmotriti u kojoj su mjeri odluke dviju strana slične odnosno različite.

Naime, često se čuje - a to se ponovilo i na ovom seminaru - pozivanje na potrebu da se uvaži postojanje tri tumačenja historije, od kojih svako odgovara viziji jedne od tri zajednice koje žive u zemlji. U skladu s tim, smatra se da postoje tri historije koje se ne mogu spojiti u jednu jedinstvenu. Pa ipak, moglo bi se konstatovati da se stavovi u

odnosu na to mijenjaju. U nacrtu svojeg nastavnog plana, Federacija Bosne i Hercegovine ostavlja prostora za osvrtnje na karakteristike i sudbinu stanovništva prisutnog na njenoj teritoriji, naglašavajući značaj pluralističkog pristupa toj kompleksnoj situaciji i uvažavajući da je kultura presudni moment. Mada su se povremeno jače ukopavali na svojim pozicijama nakon reakcija sagovornika koji su uvjereni u vlastitu čistu savjest, predstavnici Republike Srpske pokazali su pomirljivost i nisu se upuštali u polemike. To je nesumnjivo ohrabrilo predstavnika iz Republike Srpske da izjavi kako je nastavni plan koji se primjenjuje na Palama analogan onome o čemu se razmatra u Federaciji Bosne i Hercegovine, barem na nivou osnovne škole. Nezavisno od toga, lako je moguće da tumačenje brojnih aspekata prošlosti i sadašnjosti sadrži pristupe koji se ne poklapaju. Na to je aludirao zamjenik Ministra obrazovanja Republike Srpske, koji je ukazao na to da svaka zajednica ima pravo urediti svoj obrazovni sistem kako smatra da je to najbolje. Pa ipak, želja za autonomijom možda više nije protivna poštovanju glavnih principa koje mora zastupati svaki obrazovni sistem. Na sreću, kao što proizlazi iz mnogih evropskih konteksta, čini se da ti principi nadahnjuju zajedničke preokupacije i trendove a da pri tome omogućavaju usvajanje vrlo različitih rješenja.

V. PRELIMINARNI ZAKLJUČCI I PRIJEDLOZI ZA BUDUĆNOST

Sve u svemu, moglo bi se, dakle, reći da je ishod ovog seminara ohrabrujuć. Štaviše, morao bi omogućiti da se razmotri koji je najbolji način za povećanje početnih rezultata.

Nastavni planovi koji odgovaraju kriterijima za kvalitetnu nastavu historije

Novi nastavni planovi jasno odražavaju želju da se sačuvaju koncepti koji su sada obavezni, kako bi se učenicima pružile najbolje mogućnosti da steknu sposobnosti i stavove koji su nužni da bi izbjegli predrasude i netačne interpretacije historije vlastite zemlje i drugih zemalja. Teži se tome da im se pomogne u sticanju sposobnosti da postignu otvoreno i pluralističko tumačenje događaja što bi trebalo biti osnovni pristup u sticanju znanja iz historije. Ova sposobnost trebala bi dovesti i do razvoja drugih sposobnosti, opste prirode, kao što je analiza situacija ili rješavanje problema. Štaviše, jasno je da su te mjere potrebne da bi se olakšali kontakti i međusobno razumijevanje u društvima koja sve više karakterizira multikulturalizam, kako u Evropi tako drugdje. Ovo je dovelo do traganja za ravnotežom u smislu prioriteta koji je potrebno dati nacionalnoj, evropskoj i svjetskoj historiji.

Na seminaru je bilo mnogo deklaracija o principima koje su odražavale te ideje. Davala su ih odgovorna lica, kako iz svijeta politike, tako i iz administracije, kao i oni koji rade na terenu, prvenstveno učitelji. Jasno su izneseni politička dimenzija i značaj nastavnog plana, ne samo kao odraz pristupa s vrha prema bazi, nego u smislu aktivnog ucesca svih društvenih slojeva.

Takođe su razmotreni pedagoški aspekti koje je potrebno uzeti u obzir kada se sastavlja nastavni plan, a bez kojih će njegovo provođenje uvijek ostati neizvjesno. U

raspravi o službenim dokumentima, za koje se ponekad čini da površno prelaze preko tih pitanja, uesnici koji imaju direktno iskustvo insistirali su na potrebi da se tim aspektima pokloni pažnja koju zaslužuju. Posebno, ta ih je tačka navela da upozore na opasnost od prenatrpanih nastavnih planova, nedovoljni broj časova i nedostatak odgovarajućeg nastavnog materijala.

Povećati sudjelovanje nastavnika u sastavljanju nastavnog plana

Što se tiče perspektiva koje može otvoriti ovaj seminar, prvo valja napomenuti da je on pružio novu priliku da se procijeni presudna uloga nastavnika u svim aspektima nastavnog plana, bilo kada je riječ o njegovoj pripremi ili o provođenju. U znatnoj mjeri, kvalitet nastavnog plana i, dakako, motivacija da se on primijeni, zavise od nastavnika. Kao što je pokazalo nekoliko međunarodnih istraživanja, nastavnici osjećaju tim veću odgovornost u nastavi, što su više bili uključeni u sastavljanje nastavnog plana. U protivnom, doživljavaju ga kao nešto nametnuto izvana i bezvrijedno. Pa ipak, želimo li da to ucesce u sastavljanju i primjeni nastavnog plana bude reprezentativno i realno, ono se mora organizovati. Najbolja metoda je nesumnjivo da se djeluje preko udruženja nastavnika, okupljenih zavisno od predmeta, a ona postoje u gotovo svim zemljama. Čini se da ih još nema u Bosni i Hercegovini. Ako je to tačno, bilo bi korisno da se što prije osigura osnivanje udruženja nastavnika historije u Federaciji i u Republici Srpskoj. Takođe, da se osigura redovni kontakt između ta dva tijela, radi upoređivanja nastavnih planova na dvije teritorije i, ako je moguće, da se podstakne njihovo usklađivanje i da se razmotre drugi oblici saradnje. To bi bio izvrstan način da se konsolidiraju do sada postignuti rezultati i da se postigne daljnji napredak.

Potpunije uključivanje interkulturalnog aspekta u nastavu historije s ciljem pomirenja

S obzirom na to da se očekuje da nastava historije doprinese poboljšanju odnosa među zajednicama koje žive u Bosni i Hercegovini, ovaj je seminar pružio dodatnu priliku da se procijeni koliko je to poželjno i da se zabilježe brojne inicijative poduzete da olakšaju napredak na tom području. Većina se tih inicijativa koncentriše na interkulturalnu dimenziju koju je potrebno integrisati u nastavu historije. Jasno je da je to najbolji pristup. Pa ipak, možda je preostalo da se nešto učini u daljnjem integrisanju interkulturalne dimenzije u nastavu historije i na tome da se mogući plodovi toga jasnije konstatuju. Vjerovatno nije potrebno ponovo naglasiti da sve veća kompleksnost evropskih društava, posebno kao posljedica njihove multikulturalnosti, historijski i interkulturalni pristup čini sve nerazdvojnijima. Samo spoj ta dva pristupa omogućava zadovoljavajuće razumijevanje situacija, realnosti i identiteta koji se odlikuju brojnim karakteristikama vezanim za različite, a ponekad suprotne tradicije i vrijednosti. To se jasno vidi na području nastave iz građanskog odgoja, koja se uspostavila kao prirodna dopuna nastavi historije, a posebno nacionalne historije, s ulogom da se formira tolerantni osjećaj pripadnosti državi otvoren svim društvenim elementima. U onoj mjeri u kojoj historija uključuje interkulturalnu dimenziju, ona će pomoći da se odbace stereotipi i predrasude koji tako često ugrožavaju međunarodne odnose i odnose među zajednicama. Odražavajući interkulturalni aspekt, historija

postaje sve jači faktor pomirenja i boljeg međusobnog razumijevanja, tako što između raznih strana uvodi odnose koji se razlikuju od onih koji se obično zamišljaju ili održavaju. U stvari, ona istovremeno podstiče na traganje za sličnostima kroz napor međusobnog upoznavanja i očuvanje određene distance, kao i putem zapažanja razlika. Prema tome, potencijalno pomirenje nije niti amalgam niti potpuna izmiješanost, čega se nositelji svakog identiteta boje, što je razumljivo. Pa ipak, na izvjestan način, ovaj oblik pomirenja, time što štiti od iluzije pretjerano lakog slaganja, bez svake sumnje pruža najveću mogućnost dubljeg razumijevanja i dugoročnog približavanja, unutar granica mogućeg.

Da je, osim gore navedenih rezultata, ovaj seminar uspio pružiti prilike za bavljenje aspektima kao što je stvarnije sudjelovanje nastavnika u pripremi nastavnog programa ili jasnije sagledavanje veze između historijskog i interkulturnog pristupa, onda bi on, bez svake sumnje, još uspješnije postigao svoje ciljeve.

PRILOG I

IZLAGANJE Gđe Ann LOW-BEER, Ujedinjeno Kraljevstvo

Kao što je mnogima od vas poznato, Savjet Evrope odavno se zanima za nastavu historije u školama. Dopustite da vas podsjetim samo na to kako se to interesovanje probudilo, po završetku Drugog svjetskog rata, sa svom gorčinom koju su ostavili ratovi, mada je tačno da je bilo nekih početaka rada na tome I prije rata. Već 1950.g., godinu dana nakon osnivanja Savjeta Evrope, Savjet Ministara postavio je pitanje revizije udžbenika iz historije, a prva konferencija na tu temu održana je 1953.g. Početna ideja bila je da se mir i razumijevanje među zemljama ratom podijeljene Evrope mogu poboljšati tako da jedna višenacionalna grupa pregleda školske udžbenike iz historije i ukloni iz njih najveće klišeje, pristranosti i pogreške o drugim nacijama. Ubrzo se pokazalo da je taj ugao gledanja previše uzak - udžbenici se ne mogu procjenjivati izdvojeno iz konteksta, oni odražavaju nastavni plan i posljedica su okvira i pristupa različitih nastavnih programa koji se u zemlji koriste. Rad na udžbenicima doveo je do upoređivanja između raznih zemalja, njihovog pristupa historiji u školama i doveo je do konstatacije da postoje neke upadljive sličnosti kao i razlike u načinu na koji se historija podučava u raznim zemljama. Ti su zaključci objavljivani u brojnim izvještajima Savjeta Evrope, kao i u uticajnoj knjizi engleskog pedagoga E. H. Dancea. Naslov knjige bio je *"History the Betrayer: A Study of Bias"*, objavljena je 1960. godine i dosta dugo se zadržala u knjižarama.

Tokom godina, ovaj rad razgranao se na mnogo različitih načina. Savjet Evrope nastojao je imati uticaja na vlade, Ministarstva obrazovanja i vodeće ljude iz obrazovanja i politike, s jedne strane, i raditi na terenu s nastavnicima koji rade u školama. Saradivao je s brojnim drugim institucijama i organizacijama, tako da danas postoji rasprostranjena mreža saradnje, znanja i ekspertize o nastavi historije širom Evrope.

U Bosni i Hercegovini, djelovanje nije bilo moguće prije pada komunizma, odnosno zavjese koja je dijelila Evropu i nastavu historije u njoj. Bivša Jugoslavija se raspala i nakon toga je izbio rat. Međutim, 1999.g. odlučeno je da se održi seminar u Sarajevu, u Bosni i Hercegovini. Naslov tog prvog seminara je bio *"Teaching Controversial and sensitive Issues in history education in secondary schools"* [Nastava kontroverznih i osjetljivih tema u obrazovanju iz historije u srednjim školama]. Učesnici su bili kantonalni Ministri obrazovanja, historičari, eksperti iz školskih programa, instruktori nastavnog kadra, autori udžbenika i nastavnici. Seminar je organizovan u saradnji s Uredom Visokog Predstavnik kao dio programa aktivnosti za razvoj i konsolidaciju demokratske stabilnosti. Bilo je hrabro odabrati tu temu za otvaranje diskusije koja se našla u srcu obrazovnih problema iz historije u BiH i dobro je povezana, unutar Savjeta Evrope, kontaktima uspostavljenim između rada na obrazovanju i rada na ljudskim pravima.

Razmjena ideja o tome kako da se predaje historija u školama i učiti iz iskustva drugih

zemalja dva su cilja djelovanja Savjeta Evrope. Neki ucesnici prvog seminara u Sarajevu ranije su već uzeli ucesca na seminarima Savjeta Evrope na drugim mjestima i nastavili su s tom praksom. Savjet je djelovao u mnogim zemljama, radio na nastavnim planovima i standardima, udžbenicima, obuci nastavnika. Na primjer, u Ukrajini su stručnjaci iz Španije i Njemačke prenijeli svoja iskustva vezana za nastavu kontroverznih tema. Na Kavkazu, priveden je kraju rad na dodatnom udžbeniku koji su napisali autori iz nekoliko zemalja. Savjet Evrope pružio je okvir da se takve aktivnosti omoguće, mada su u to doba dvije ili tri zemlje još uvijek ratovale jedne protiv drugih. Isto tako, Crnomorska inicijativa uključila je ljude iz nekoliko zemalja na zajedničkim akcijama. Tako je

- a) pripremljen materijal za nastavnike b) stvorena mreža škola. Po dvije škole iz svake zemlje uspostavile su kontakt i razmjenjivale informacije o projektima na kojima su radile;
- b) na prvom seminaru u BiH, predstavljene su dvije primijenjene studije iz drugih zemalja. Posrijedi su zemlje koje su bile prisiljene pronaći način da održavaju nastavu o kontroverznim i osjetljivim temama iz vlastite historije.

Gđa Christina del Moral govorila je o: Nastavi o Frankističkom periodu u Španiji. Iskustva razdoblja od 1930ih do Frankove smrti 1975.g. ostavila su gorko i vrlo sporno naslijeđe, posebno zbog iskustva građanskog rata, koji je još uvijek živo prisutan u sjećanju, a pogodio je živote mnogih ljudi. Razlike u pogledima vezane za to razdoblje još uvijek postoje, sve do danas, kao što je *Gđa del Moral* pokazala na primjeru smrtnica iz novina te sedmice: te su kontroverze dio prošlosti i sadašnjosti.

Navedeno razdoblje predaje se tri puta u španskim školama. Učenici prvo dobiju opsta znanja o nedavnoj španskoj historiji, u posljednjoj godini osnovne škole, u dobi od dvanaest godina. Nakon toga se ono detaljno proučava u svim školama u dobi od 16 godina, a neki učenici ga ponovno uče u višim razredima srednje škole.

U španskom obrazovnom sistemu, velika se pažnja poklanja historiji i to je jedini predmet koji je zajednički svim usmjerenjima viših razreda srednje škole. Zakon o reformi obrazovanja iz 1991.g. daje školama veliku autonomiju i omogućava nastavnicima da odaberu nastavne teme, te da odluče koliko će vremena posvetiti pojedinim temama. Međutim, vođena je velika rasprava i održavane su konsultacije o nastavnom planu. Nema cenzure ni kontrole školskih udžbenika od strane obrazovnih vlasti. Lokalni ministri obrazovanja imaju određenu slobodu u izboru nastavnog programa, iako se općenito prihvaća da je oko 45% sadržaja posvećeno španskoj historiji.

No, postoji rasprostranjena praksa u tome kako španski nastavnici pristupaju teškim i kontroverznim pitanjima. Većina nastavnika nikada nije proučavala to razdoblje, te su organizirani brojni seminari i studijske grupe, vodila se široka rasprava o metodama nastave. Sve nastavnike podsticalo se da osvježe svoja znanja o tom periodu i da nauče kako da ga predaju nepristrano i bez ideologije. Iznad svega, postoji široki konsenzus

o ciljevima nastave historije, o sposobnostima, stavovima i vrijednostima koji čine dio discipline i tog predmeta.

Postepeno su razrađene nove nastavne metode:

- koncentrisanje na socijalnu historiju i na historiju svakodnevnog života u ovom periodu, umjesto na sporniju političku historiju; korištenje usmenih izvora; historija 'tihih' grupa kao što su žene, radnici, seljaci; proučavanje fašističkih spomenika, umjetnosti i arhitekture.
- smještanje frankističkog razdoblja u Španiji u širi historijski kontekst: radi toga da se rasprave takođe njemački i talijanski fašizam; analiza Drugog svjetskog rata u cjelini i Hladnog rata; poredjenje razvoja situacije u Španiji s razvojem demokratskog oslobođenja u Portugalu i Grčkoj.
- Nastavnici su često uspostavljali paralele s drugim periodima u španskoj historiji, na primjer s vremenom Fernanda VII.
- Nastavnici su naučili podučavati historiju u skladu s novim metodama koristeći materijal iz mnogo različitih izvora uključujući slike i stripove, umjesto da se koriste samo jednim udžbenikom. Učenicima se stavlja na raspolaganje cijeli niz historijskih dokumenata koji odražavaju različite ideologije u tom razdoblju, tako da se sami mogu upoznati s različitim verzijama događaja sagledanih iz mnogo uglova.

Sveukupno gledano, sve ove nove metode omogućavaju španskim nastavnicima da predaju kontroverzni period na načine koji nisu ideološki i mogu biti historijski vjerni istini, ali koji učenicima predstavljaju kompleksniju i raznolikiju sliku danog razdoblja. Riječ je o pristupu kojega i sami učenici smatraju zanimljivijim. U nedavno provedenom istraživanju, španski učenici imali su prilično pozitivna gledišta o nastavi historije.

Drugi je primjer iznesen kada je G. Alan McCully govorio o Nastavi historije u podijeljenoj zajednici - primjer Sjeverne Irske. On je objasnio kontekst sukoba u maloj zemlji u kojoj broj stanovnika iznosi manje od 2 miliona, postoje paramilitarne policijske snage, prisustvo britanske armije, 3 hiljade mrtvih u posljednjih 30 godina. Podjele unutar ovoga društva su stvarne: političke, socijalne i kulturne, kao i vjerske, mada mnogi odbacuju ekstremne pozicije u bilo kojem pogledu. Većina mladih ima lično iskustvo konflikta. Na obje strane, koristi se veoma selektivna i nepotpuna verzija prošlih događaja da se ojača lojalnost jednoj strani. Obrazovni sistem je podijeljen, 95% učenika pohađa odvojene škole, što odražava dvije glavne tradicije. Prije uvođenja obaveznog državnog nastavnog plana, 1990ih godina, historija je uglavnom predavana na selektivan i pristran način - katoličke škole su prenosile irsku nacionalističku interpretaciju događaja, protestantske škole su većinom podučavale britansku historiju nauštrb irske.

Od izbijanja sadašnjeg sukoba, 1968-69.g. naovamo, mnogi su imali osjećaj da formalno obrazovanje igra veliku ulogu u suzbijanju predrasuda i nasilja u društvu. Pojavile su se tri glavne reakcije:

Osnovane su mješovite škole: 45 ih je otvoreno od 1982.g, za 3-4% školske populacije.

- *Cross-Community contact*, kontakt među zajednicama, koji dobiva subvencije od vlade, tako da sada 60% škola održava neke odnose sa školom iz 'druge' zajednice, na primjer putem sportskih ili umjetničkih aktivnosti, ili zahvaljujući projektu iz lokalne historije.
- Razrađene su posebne teme iz nastavnog plana, nazvane '*Education for Mutual Understanding*', i '*Cultural Heritage*', Obrazovanje za međusobno razumijevanje i Kulturna baština. Ove teme ne predaju se formalno, ali su podloga cijelom nastavnom planu i očekuje se da će se odraziti u radu svih nastavnika. Imaju 4 cilja: jačanje poštovanja, obrazovanje učenika da shvate sukob i da steknu svijest o međuzavisnosti, kao i da razviju međusobno razumijevanje.

Historija je smatrana predmetom koji može dati presudni doprinos u ostvarivanju ciljeva vezanih za zajedničke teme u nastavnom planu. Pa ipak, u Sjevernoj Irskoj se uvidjelo da se u srcu društvenog sukoba kriju osporavane nacionalne historije i identiteti. Ni jedan zajednički nastavni plan iz historije nije odražavao 'iskustvo nacije'. Nije bilo zajedničke historije: postojala su dva različita iskustva.

Nastavni plan iz historije koji se danas primjenjuje u Sjevernoj Irskoj donijela je konačno 1990.g. radna grupa koja je na širokoj osnovi predstavljala interese svih zainteresiranih, a inspirisala se novim radovima historičara i novim metodama predavanja i učenja u školama.

Ove nove metode, koje se često nazivaju *the enquiry approach to learning history*, ispitivački pristup učenju historije, ne samo da su ugrađene u nastavni plan nego se procjenjuju na ispitima i koriste u svim udžbenicima. *G. McCully* je iznio primjere iz udžbenika koji pokazuju primjenu novih metoda. Kao u Španiji, ovdje nema državne kontrole nad udžbenicima i nastavnici su slobodni koristiti se onima koji im najbolje odgovaraju. Izvjestan broj udžbenika sastavili su autori s obje strane. *G. McCully* je iznio dva primjera sastavljanja udžbenika. Učenicima se ne daje samo jedna verzija priče, nego im se predaje nekoliko različitih verzija toga kako su događaji viđeni, bilo u vrijeme kada su se dogodili, bilo u očima kasnijih historičara. Na učenicima je da sami procijene različite izvore u dijelu udžbenika koji se naziva *examining the evidence*, analiza podataka.

Zahvaljujući takvom pristupu, nastavnicima historije u Sjevernoj Irskoj postali su dostupni načini predavanja historije koji im omogućuju da upoznaju učenike s činjenicom da postoje veoma osporavana gledišta o pojedinim događajima iz njihove historije.

1. U diskusionim grupama jasno se pokazalo da su ucesnici seminara bili veoma zainteresovani za navedena dva izlaganja iz Španije i Sjeverne Irske. Postojale su ocigledne paralele sa situacijom u Bosni i Hercegovini. Istovremeno, nove metode održavanja nastave izazvala su pitanja od strane onih koji nisu prihvatili

gledište da je historija puna kontroverznih elemenata i događaja za koje postoji nekoliko različitih tumačenja.

Tokom drugog dana konferencije, Joke Van Der Leeuw-Roord iz EUROCLIOa iznio je na detaljan i praktičan način ‘ *How Teachers are taught to teach controversial and sensitive issues*’, Kako se nastavnike podučava da predaju kontroverzne i osjetljive tačke; Njeno izlaganje nalazi se u izvještaju sa seminara. Ona je naglasila da zbog brojnih kontroverzi u historiji, nastavnici se s njima nezaobilazno susreću i u učionicama. Recentna historija XX vijeka obiluje primjerima strašnih i kontroverznih događaja, ne samo na Balkanu nego i u mnogim drugim krajevima svijeta. Čcak i jezik kojim se događaji opisuju može biti kontroverzan: radi li se o borcima za slobodu ili o teroristima? da li je to okupacija ili aneksija?

I, na kraju, *Examples of Controversial and Sensitive Topics in History Textbooks*, Primjeri kontroverznih i osjetljivih tema u udžbenicima historije, bili su predmet govora Heike Karge iz Instituta Georg Eckert za međunarodna istraživanja o udžbenicima, u Braunschweigu, u Njemačkoj. Ona je ukazala na to da niti jedan udžbenik nikada ne daje ‘cijelu priču’. Međutim, jedan je od interesantnih elemenata u analizi udžbenika taj da se uvidi s kojeg su stanovišta napisani, šta sadrže, a šta je u njima ispušteno. U mnogim zemljama, tradicionalno se smatra da su udžbenici iz historije glavni instrument za podsticanje osjećaja nacionalnog identiteta i nacija je, dakako, osnovna historijska činjenica. No, ako se historija naroda prikazuje samo iz jedne političke ili nacionalne perspektive, mnoge druge stvari važne za pojam nacije ispuštaju se.

Ovo je takođe bila interesantna analiza i zaslužuje da ju se pročita u cjelini.

Raspravljalo se o mogućnostima da se poboljša kvalitet udžbenika u BiH. Institut Georg Eckert ima bogato iskustvo u rješavanju sukoba vezanih za prezentacije u udžbenicima, putem transnacionalnih diskusija. Mislim da su eksperti iz BiH od 1999.g. uključeni u rad na udžbenicima koji vodi Institut iz Braunschweiga u saradnji s ekspertima iz drugih dijelova Balkana.

Sa seminara su potekle dvije međusobno povezane preporuke. Konstatovano je da je obuka nastavnika prioritet, ali je to stavljeno u vezu s odobravanjem novih sredstava i alternativnih udžbenika. Nastavnici su ključni posrednici za prenošenje novih pristupa, ali su im potrebna adekvatna sredstva za praktičan rad s učenicima.

Drugi po redu seminar, održan prije godinu dana, u decembru 2001.g, bavio se ‘*New Approaches in Teaching History in Secondary Schools*’, Novim pristupima u nastavi historije u srednjim školama.

Seminar je započeo korisnim pregledom Heike Karge, koja je također sudjelovala na seminaru o ‘*History Curricula and Textbooks in BiH*’, Nastavnim planovima iz istorije i udžbenicima iz historije u BiH, koji su sponzorirali Institut Georg Eckert i Unesco, u aprilu 2001.g. Heike Karge govorila je o do tada vođenim akcijama na planu reforme

nastave historije u BiH.

U pregledu je navedeno sljedeće:

1. Učenici ne vole historiju i smatraju da je to veoma dosadan predmet zato što moraju pamtiti velike količine materijala, a da se od njih ne očekuje da sami razmišljaju o njemu. Jezik kojim su udžbenici napisani obično je neinteresantan i za njih pretežak.
2. Nastavnici imaju malo prostora za vlastitu inicijativu, rade ono što im se kaže da rade. Imaju osjećaj da u raspravi o historiji dominiraju politički argumenti, a ne obrazovni razlozi. Nastavnici nisu uključeni u sastavljanje udžbenika iako moraju predavati iz tih knjiga. Uprkos tome, neki od njih počeli su eksperimentisati s novim inicijativama i metodama održavanja nastave.
3. Međunarodno posredovanje urodilo je nekim plodovima, postignut je sporazum da se agresivni materijal izbaciti iz udžbenika, postignut je pomak prema boljoj koordinaciji tri obrazovna sistema, postignut je sporazum da se nastavnicima dopusti izbor 30% nastavnog plana, iako se to još ne primjenjuje.
4. Što se nastavnog plana tiče, vršen je pritisak da se osigura bolja koordinacija i više rasprave o programima. U određenoj mjeri, priznato je da ne postoji jedna zajednička historija BiH, već da postoji historija s nekim zajedničkim elementima i iskustvima. Štaviše, da je potrebno pozabaviti se kontroverznim i osjetljivim temama. Za male učenike, nastavni plan je preobilan da bi ga oni mogli usvojiti, a materijal nije prilagođen različitim uzrastima. I, na kraju, nacionalna politička historija i historija ratova zauzimaju previše mjesta.
5. U BiH se još uvijek vode prilično intenzivne epistemološke rasprave o prirodi historije. Ideja multiperspektivnosti u bavljenju historijskim događajima i dalje je kontroverzna, posebno u očima onih koji imaju osjećaj da bi obrazovni rad mogao biti predmet sporazumnog, objektivnog pristupa.

Na seminaru su održana dva izlaganja o novim pristupima u nastavi historije. Naime, glavna je tema seminara bila da se izlože metode koje su razrađene drugdje u Evropi, a potiču učenike na aktivno sudjelovanje u nastavnom procesu.

Prof. Alois Ecker iz Austrije pokazao je što znači *process oriented teaching and active learning methods*, procesno usmjerena nastava i aktivne metode učenja. Riječ je o načinima prezentacije historijskog materijala tako da zainteresuje i aktivno uključi učenike. U raspravi je postignuta saglasnost da je za te metode potrebno više vremena, ali da postoji veća vjerovatnost da će se učenici sjećati onoga što su naučili. Najvažnije od svega je da tako razvijaju analitički pristup prošlosti i njeno preispitivanje.

Joke Van Der Leeuw-Roord iz EUROCLIOa održala je praktičnu demonstraciju koja je uključila sve učesnike, da pokaže što tačno znači '*working with sources*', rad s

izvorima. Nakon vježbe, raspravljalo se o nedostacima i prednostima primjene te metode u školama.

Dr. Robert Stradling održao je predavanje o *Teaching 20th Century History*, Nastavi iz historije XX vijeka. On je autor knjige na tu temu. Knjiga je proizašla iz projekta Savjeta Evrope o problemima u razvijanju pristupa u nastavi tog razdoblja koji će biti najpristupačniji učenicima. Širom Evrope, škole poklanjaju sve veću pažnju modernoj historiji koja obiluje kontroverznim i osjetljivim pitanjima: ratovi, masakri i status etničkih, nacionalnih i vjerskih manjina. Nastavnici širom Evrope bave se time kako taj materijal prenijeti malim učenicima u školama. Dr. Stradling je iznio primjere strategija za koje su nastavnici konstatirali da su korisne i da pomažu da se kod učenika razvije istinsko razumijevanje historije.

Preporuke formulirane na drugom seminaru odražavaju one sa prvog seminara:

1. Potreba za novim udžbenicima i sredstvima, potreba da nastavnici budu uključeni u njihovu izradu.
2. Hitno je potrebna bolja obuka nastavnika da bi mogli razumjeti i koristiti nove metode.
3. Nastavnici bi trebali imati veću slobodu izbora 30% nastavnog plana.
4. Ohrabrenje ove vrste moglo bi podstaknuti nastavnike da razviju vlastite mreže i da razmjenjuju ideje o metodama koje se pokazuju efikasnim s njihovim učenicima.
5. Bolje korištenje inicijativa koje na drugim mjestima pokreću Savjet Evrope i EUROCLIO. Na primjer, 'Inicijativa Tbilisi' dala je praktičan primjer putem izbora zajedničkih tema i učinivši korak prema ko-autorstvu nastavnog materijala. Mali lokalni eksperimenti te vrste, uz podršku međunarodnih agencija pokazali su se kao pravi put prema razvoju bolje nastavne prakse.

I, na kraju, Preporuka Savjeta Ministara zemljama članicama o nastavi historije u XXI vijeku (usvojena 31. oktobra 2001.), nekoliko je puta spomenuta kao dragocjen instrument koji omogućuje nastavnicima da vrše pritisak na političke lidere da provode ciljeve Savjeta Evrope na području obrazovanja iz historije. Države koje su dokument potpisale, obavezne su ga primjenjivati u praksi, a on sadrži mnoge detalje o načinima borbe protiv zloupotrebe historije i razvijanju evropske perspektive u nastavi tog predmeta.

Posljednj seminar održan je u junu ove godine, 2002, na temu: *The teaching of National History in the Secondary Schools of South East Europe*, Nastava iz nacionalne historije u srednjim školama Jugoistočne Evrope.

Taj seminar održan je u saradnji s Unescom, Uredom visokog predstavnika u BiH i Frankofonim udruženjem za komparativno obrazovanje. Verzija koju sam vidjela je zanimljiv i promišljen esej, na francuskom, koji navodi mnoga pitanja koja se postavljaju u traženju načina da se nacionalna historija promišlja na nov način. Vrsta konceptualnog okvira koji služi za sagledavanje nacionalne historije osnov je za svaki rad na tom predmetu, ali ga se nedovoljno uzima u obzir. Iznad svega, ovaj izvještaj pokazuje da nacionalna historija može biti konceptualizirana na više načina, ne postoji samo jedan mogući model.

Ukazano je na to da je nacionalna historija važna u svim evropskim zemljama - na nju se odvaja otprilike 30% nastavnog vremena. Ona se takođe sve više dovodi u pitanje, posebno kada je prepuna pojedostavljenih nacionalnih mitologija i nedostaje joj kompleksnost koja je stvarni dio većine historija.

No, moguće je početi razmišljati o nacionalnoj historiji na nove načine - preusmjeriti način na koji se sagledava. Iznad svega, ne bi ju se smjelo predavati, posebno u srednjim školama, prelazeći preko detaljnih historijskih metoda razrađenih u proučavanju tog predmeta.

Nakon pada komunističkih režima, mnoge su zemlje počele ponovo pisati svoju historiju da iz nje izbace ideologiju i mitove i počnu stjecati objektivnije gledište. Neke zemlje Jugoistočne Evrope, na primjer Bugarska, već su to vrlo ozbiljno obavile.

Uza sve to, preostalo je još mnogo problema - kojih su takođe mnoge zemlje svjesne.

Da navedemo nekoliko primjera:

mjesto manjina u nacionalnoj priči;

odnosi sa susjednim zemljama u regiji, posebno nakon sukoba;

kako iznova promisliti prilično krutu tradicionalnu priču i sagledati historiju s većom multiperspektivnošću i fleksibilnošću;

kako stvoriti mogućnost da stariji učenici daju različite interpretacije.

Za učitelje, svako od ovih pitanja donosi neizvjesnosti o tome kako da održavaju nastavu i kako da rade. K tome, sve poteškoće oko toga kako da se nauči riješiti ove probleme pogoršane su nedostatkom nove i odgovarajuće nastavne opreme.

Ako se analizira situacija u raznim evropskim zemljama, proizlazi da su I mnogima od njih ta pitanja očigledna. Komparativni pristup može pomoći za novi početak, da se nacionalna historija počne promišljati na nove načine i s većom kompleksnošću i fleksibilnošću.

Sastavljen je upitnik na koji su dati odgovori i o kojemu su raspravljali svi učesnici.

Za raspravu su ponuđene tri primijenjene studije koje pokazuju kako je nastavni plan sastavljen u:

Francuskoj, Švicarskoj i Belgiji.

Svaka od tih zemalja ima vlastitu koncepciju nacionalne historije i specifične probleme koji su zahtijevali da im se pokloni posebna pažnja. Veoma je korisno učiti iz primjera drugih zemalja.

Ovaj izvještaj sadrži mnogo materijala koji zaslužuje detaljno razmatranje. Primjeri iz drugih zemalja nikada u potpunosti ne odgovaraju vlastitima, ali mogu pružiti ideje i sugestije koje mogu biti dragocjene.

Zaključak.

Izvještaji sa svakog od ovih seminara sadrže detaljan i interesantan materijal čiji znatan dio može biti koristan u BiH.

Razmatrane su metode održavanja nastave kao i primjeri kako da se sastavi nastavni plan iz nacionalne historije.

Preostaje zadaća da se ova dva aspekta objedine na nove i produktivne načine koji će omogućiti nastavnicima da predaju smislenu historiju za XXI vijek, onu koja će učenike interesovati i prosvjećivati ih, a neće je smatrati - dosadnom.

Ja sam lično sudjelovala u radu jedne od grupa u Engleskoj koja je razradila novi nacionalni nastavni plan, tako da mi poteškoće koje su s tim povezane nisu strane. U to doba, početkom 1990ih, novi državni nastavni plan izazvao je velike javne rasprave. Promjena u nastavi historije uvijek podstiče na rasprave, ali to je nužno da bi historija imala smisla za sljedeću generaciju.

PRILOG II

IZLAGANJE G. Johna HAMERA, Ujedinjeno Kraljevstvo

NASTANAK NASTAVNOG PLANA IZ HISTORIJE:

BRITANSKO ISKUSTVO

Priča o nastanku nastavnog plana iz historije u Velikoj Britaniji i o tome kako smo došli do današnjeg stadija, sama je po sebi fascinantna. Međutim, moja namjera nije da ovdje ulazim u detalje te priče. Pa ipak, prije nego razmotrim tačke koje su, po mojem mišljenju, najvažnije iz britanskog iskustva, htio bih iznijeti nekoliko elemenata važnih za kontekst:

- (i) Posve je tačno da ne postoji jedan nastavni plan po kojemu bi se održavala nastava u svim britanskim školama. Postoje, naime, odvojeni nastavni planovi za škole u Engleskoj, Walesu, Škotskoj i Sjevernoj Irskoj. Mada ti nastavni planovi posjeduju zajedničke tačke, oni se također razlikuju u bitnim aspektima.
- (ii) Ideja da bi morao postojati jedan centralizovani nastavni plan relativno je nova. U Engleskoj i Walesu, na primjer, do kraja 1980ih godina, škole su uživale visok stepen autonomije u odlučivanju o tome koje će teme biti dio nastavnog plana. Naime, zbog mnogih historijskih razloga, zakon je obavezivao škole da drže samo vjersku nastavu. Što se tiče historije, bile su slobodne da odaberu hoće li je predavati ili ne, a ako bi odlučile da hoće, bile su slobodne da same izaberu sadržaj nastave. Tek je 1989.g. centralna vlada odlučila da će historija biti obavezni predmet i tada je počela određivati sadržaj nastavnog programa i nivo koji se očekuje od učenika zavisno od njihovog uzrasta. Čak i tada su se održale određene slobode izbora. Na primjer:
  - o Uredbe su se primjenjivale samo u Engleskoj i Walesu. U Sjevernoj Irskoj, centralizovani nastavni plan stupio je na snagu tek kasnije. U Škotskoj je i dalje bilo relativno malo ograničenja u vezi s tim šta se od škola očekuje.
  - o Obaveze su se odnosile samo na državne škole. Nezavisne škole, koje pohađa nekih 7 - 8% djece do dobi od 18 godina i dalje su imale, a imaju i danas, potpunu slobodu izbora nastavnog gradiva.
  - o Državni nastavni plan odnosio se samo na sadržaj i na standarde. U njemu se nije konkretno određivalo kako da se održava nastava historije, ni koja se sredstva moraju koristiti u nastavi. Na primjer, u Velikoj Britaniji ne postoje udžbenici koje službeno odobravaju vlasti. Autori su slobodni pisati, izdavači objavljivati i škole koristiti one knjige za koje smatraju da će najviše pomoći njihovim učenicima. Isto tako, ispite iz historije za učenike u dobi od 16 ili 18 godina određivala su nezavisna, a ne vladina tijela.

- o Šak i što se tiče sadržaja, škole su još uvijek posjedovale određen stepen slobode da naprave izbor u nizu mogućih opcija.
- (iii) Treće, i što je možda najvažnije, nacionalni nastavni program iz historije nije bio tačan u svojoj prvoj verziji - i bilo bi pretjerano tvrditi da je danas tačan. Od 1989. godine naovamo, nastavni plan, a govorim ovdje konkretno o Engleskoj, prošao je dvije velike revizije - posljednja je bila 1999.g. Verzija koja se danas predaje u školama je znatno različita od dvije prethodne verzije. Prije svega, sadrži mnogo manje detalja i nudi školama bitno veću mogućnost izbora u određivanju onoga čemu će se posvetiti najveća pažnja.

Dakle, da prijeđem na glavnu temu izlaganja, a to su pitanja koja proizlaze iz britanskog iskustva razrađivanja državnog nastavnog plana iz historije, a za koja smatram da bi ih bilo korisno podijeliti s vama. Htio bih ukazati na pet pitanja.

- (1) Pogriješili smo u tome što smo tako dugo čekali prije nego smo uveli zajednički nastavni plan koji će se primjenjivati u svim školama ili u većini njih. Time što je školama ostavljena potpuna sloboda izbora, za preveliki broj djece značilo je u stvari da će njihovo poznavanje historije biti prepušteno slučaju. Ili se događalo da uopće ne uče historiju, posebno u dobi od pet do 11 godina, ili je njihov program bio napola prepušten slučaju, zavisio je od zalaganja pojedinog nastavnika i sadržavao je previše ponavljanja razdoblja i događaje. Prečesto se prelazilo preko potrebe da se osigura da što veći broj mladih ljudi dobije koherentno, ujednačeno i široko obrazovanje iz historije. Prema tome, prvi državni nastavni plan imao je za cilj da se uvedu brojna poboljšanja. Na primjer, težio je tome da se svim učenicima pruži minimalni zajednički nazivnik historijskog znanja i razumijevanja; da se poveća kontinuitet u učenju historije između osnovne i srednje škole; da se učvrsti mjesto historije kao nastavnog predmeta, da on postane ozbiljno školsko gradivo, te da se garantuje prihvatljivi minimum britanske historije. (Što konkretno znači "prihvatljivi minimum" pitanje je na koje ću se vratiti u kasnijem izlaganju.) Nastavni program koji bi učenici slijedili trebao je imati jasni osnov čiji bi cilj bio da učenici napreduju planiranim putem: proširenjem znanja, produbljivanjem razumijevanja načina na koji se mogu prikazivati historijski događaji i razvijanjem sposobnosti da razluče neobrađeni materijal od historije (dokumente, artefakte, historijske lokalitete, vizualne izvore, itd.)
- (2) Do sada sam se zalagao za jedinstveni nastavni plan koji bi slijedili svi učenici, a to nužno podrazumijeva da je potrebno imenovati neko centralno tijelo koje je nadležno da to sprovodi. Međutim, kako ćemo garantovati da se takav centralizovani nastavni plan neće pretvoriti u - u najboljem slučaju - kruto pravolinijsko iznošenje prošlosti koje moraju naučiti svi učenici; ili - u najgorem slučaju - u propagandno oruđe putem

kojega trenutna vlast nastoji manipulirati javno mišljenje? Rekao bih da ovdje postoje dva glavna elementa:

- o Nastavni plan iz historije i način na koji se on predaje moraju uvažavati činjenicu da su svi prikazi historije samo niz pokušaja prosudbe zasnovani na proučavanju i interpretaciji raspoloživih svjedočanstava. Dakle, historiju je potrebno predavati kao oblik znanja koje se ne sastoji od korpusa nepromjenjivih istina ili skupa nepromjenjivih zakona. Trenutna verzija engleskog nastavnog plana iz historije, na primjer, naglašava mjesto historijskih istraživanja i interpretacije. Ona zahtijeva da se učenike uči identifikovati, izabrati i primijeniti niz adekvatnih izvora kao osnov nezavisnog historijskog propitivanja; također, potrebno ih je učiti kako da kritički pridu tim izvorima. Smatra se da ih je potrebno naučiti kako i zašto su se ljudi, situacije i promjene interpretirali na različite načine i kako da se procijene različite interpretacije. Studij historije trebalo bi, dakle, smatrati procesom koji uključuje kritički pristup znanju, ispitivanje, analizu, traženje objašnjenja - aktivnog pristupa historiji, za razliku od pasivnog primanja historije.
- o Jedna od najtežih dilema s kojom smo suočeni kao nastavnici historije jest da je ima previše. Problem selekcije uvijek je jednako prisutan. No, on je previše važan da bi se prepustilo političarima - ili, uostalom, bilo kojem segmentu društva - da odluče što je potrebno zadržati, a što izbaciti. Mora postojati široka i kontinuirana javna rasprava o dijelovima koje želimo prenijeti mladima. Posrijedi je često neugodan i kontroverzni proces.

(3) Ništa nije neugodnije - ovo je moja treća tačka - nego pitanje odnosa između nastave historije i razvoja nacionalnog identiteta. Jasno je da je posrijedi pitanje od temeljnog značaja koje zaslužuje da mu se posveti cijeli jedan seminar. Naime, iz ovog pitanja proizlaze pitanja o tome, na primjer, što podrazumijevamo pod pojmom nacionalnog identiteta, posebno u kontekstu različitih multikulturnih i multietničkih društava, kako se on stiče, da li je legitimni cilj nastave historije da ga pokuša razvijati i - ako je to slučaj - na koji način; također, koju je težinu potrebno dati historiji nacije i, recimo, zajednice, Evrope ili svijeta? Možemo li garantovati da ljubav prema zemlji neće biti praćena nečim duboko neugodnim, kao što je mržnja prema strancima ili progon onih koji su druge boje kože ili imaju suprotna mišljenja o tome što je za naciju važno? Ovdje se neću moći pozabaviti svim navedenim pitanjima, ali mi se četiri tačke čine presudnima:

- (i) Jedan od ciljeva nastave historije nužno mora biti upoznavanje učenika s opstom pričom o historiji zemlje čiji su oni dio. No, to se mora uraditi

tako da se ukaže i na dobre i na loše strane, na poraze kao i na uspjehe, na nepravde i na pozitivna dostignuća.

- (ii) Moram insistirati na pitanju - "Kako ćemo znati da je to istina?" - i omogućiti učenicima da razlikuju mitove, legende i interpretacije zasnovane na historijskim zapisima.
- (iii) Potrebno je ukazati da, u svakoj zemlji, pojedinci ili grupe imaju različite - ponekad vrlo različite - pojmove o tome što čini nacionalni identitet i nacionalnu historiju. To se, na primjer, ističe u dijelu Ujedinjenog Kraljevstva. Suprotstavljene paravojne grupe u sjevernoj Irskoj opravdavaju nasilje u svojim akcijama tako što daju krajnje protivne prikaze irske historije i značenja irskog identiteta. Mnogi su se nastavnici historije našli opasno uhvaćeni u tjesnac između suprotstavljenih strana.
- (iv) Potrebno je imati na umu poglede na historiju kojima su učenici izloženi izvan učionica i, ukaže li se potreba, boriti se protiv njih. Riječ je o novinama i časopisima, televiziji, filmu ili čak nogometnim stadionima. Neki su istraživači ustvrdili, na primjer, da samo 20% historijske svijesti kod učenika proizlazi iz onoga što uče u školama.

Iz navedenoga, dakle, proizlazi da postoji potreba za nastavnim planom iz historije koji je ujednačen u sadržaju i koji, da ponovim što sam već ranije rekao, učenicima daje sposobnost i znanje da dovode u pitanje i procjenjuju verzije koje im se nude.

- (4) Pitanje uloge koju bi stvaranje osjećaja nacionalnog identiteta moralo imati u nastavnom planu iz historije dio je širega pitanja o nastavi historije i njegovanju vrijednosti. Sigurno ste shvatili iz onoga što sam do sada rekao da ne vjerujem kako bi nastava historije trebala težiti tome da mlade ljude uvjeri u vrijednosti kao što je, na primjer, liberlna demokratija. Ništa više nego što bi trebala težiti za tim da ih okupi pod zastavom fašističke diktature. Mogu se samo svesrdno nadati da će se oni prikloniti prvome, a da će odbaciti ovo drugo. Usuđujem se čak nadati da su fašisti vrlo loši historičari. Međutim, kada se radi o sadržaju - događajima, ljudima, idejama koje se odabiru za studij i sudovima koji se donose - nastava historije ne bavi se prenošenjem skupa političkih, socijalnih ili moralnih vrijednosti koje odabire instanca koja kontrolira nastavni program.

Međutim, to ne znači da nastava historije nema ništa zajedničko s njegovanjem vrijednosti. U vrlo važnom smislu, jasno je da se ona upravo bavi prenošenjem određenih vrsta vrijednosti. Da citiram riječi koje je izrekao, prije dosta vremena, engleski filozof R.F. Atkinson, kada je napisao da postoji perspektiva iz koje je pristup vrijednostima apsolutno ključan u historiji. Historičari moraju priznati *intelektualne* vrijednosti kao što je njegovanje istine, valjanosti argumenta i poštovanje podataka... Nema logičnog razloga zašto loš čovjek ne bi bio dobar historičar... (ali) Čovjek koji, pišući o prošlosti, pokazuje malo ili

nimalo obzira prema intelektualnim vrijednostima, uopste ne bi bio historičar.

- (5) I, na kraju, da se posvetim razmatranjima koja su praktičnije prirode, a okružuju pitanja nastavnog plana. Želim istaknuti dva sa kojima sam se sam borio.
- (i) Kako da se najefikasnije pomire dvije hronologije - hronologija prošlosti i hronologija učenika. Time želim reći da ako se historija podučava strogo hronološki tokom razdoblja od, recimo, 10 godina, postoji veoma stvarna opasnost da će znanje i razumijevanje daleke prošlosti u duhu mlade osobe zauvijek ostati kao u djeteta od pet ili šest godina. To se ne čini ni opravdanim ni poželjnim. Prema tome, čini se bitnim da razvoj nastavnog plana omogući vraćanje na određene teme. Na primjer, učenici će se ponovo osvrnuti na razdoblja srednjovjekovne historije, ali iz perspektive i na način koji produbljuje njihovo znanje i razumijevanje, a ne samo ponavljati što je ranije urađeno. Vizualno, nastavni bi plan trebao više nalikovati spirali nego pravoj crti.
  - (ii) Kako opisujemo i mjerimo napredak u historiji? Na način koji će nam omogućiti da pratimo napredak učenika u odnosu na nastavni program? Ovo pitanje postaje posebno značajno kada želimo učenicima omogućiti da učestvuju u procesima historijskih istraživanja - u analizi dokumenata, procjeni interpretacija. Prema tome, potrebno je da u nastavni plan uvedemo ne samo ono što je predmet nastave nego i adekvatne instrumente procjene napretka.

Priloženi dokumenti

Kontekst

- Zasebni nastavni planovi za Englesku, Wales, Škotsku i Sjevernu Irsku**

- Prije 1988.g. (1989. za historiju), nepostojanje državnog nastavnog plana - škole imaju slobodu izbora**

- Odnosi se samo na učenike od 5-14 godina u državnim školama, ne na nezavisne škole (oko 8% školske populacije)**

- U odnosu na sadržaj i standarde, ne na to kako se historija predaje ni na to koja se sredstva moraju koristiti**

- Revidiran dva puta otkako je usvojen**
  - **manje detalja**
  - **veća fleksibilnost**

Otvorena pitanja

- Potreba da se svim učenicima pruži koherentno, ujednačeno i široko obrazovanje iz historije koje garantuje da će oni napredovati u:**
  - širenju područja znanja
  - produbljivanju razumijevanja načina na koji se događaji mogu prikazivati
  - razvijanju sposobnosti da razluče neobrađeni materijal od historije

- Izbjegavanje indoktrinacije/historije kao propagande:**
  - uvidjeti da su historijski tekstovi niz pokušaja prosudbe zasnovanih na proučavanju i interpretaciji dostupnih svjedočanstava
  - široka i kontinuirana javna rasprava o tome koju historiju izabrati

- Podsticanje na umjereni osjećaj nacionalnog identiteta:**
  - ponuditi prikaz historije koji uzima u obzir nepoželjne kao i poželjne aspekte
  - postaviti pitanje “Kako znamo da je to tačno?”
  - uvažiti raznovrsnost i različita gledišta o onome što čini nacionalni identitet
  - preispitati oštre historijske prikaze koji se iznose izvan školskih klupa (na pr. u medijima)

- Poštovanje *intelektualnih* vrijednosti**

- Praktična pitanja:**
  - Pomiriti dvije hronologije (učenika i prošlosti)
  - Opisati i izmjeriti napredak

IZRADA NASTAVNOG PLANA IZ HISTORIJE: BRITANSKO ISKUSTVO

Znanja, umijeća i razumijevanje

	Stepen 2 (7-11)	Stepen 3 (11-14)
<u>Hronološko razumijevanje</u>	<p>Učenike se uči da:</p> <p>(a) smjeste događaje, ljude i promjene u odgovarajuća vremenska razdoblja</p> <p>(b) koriste datume i vokabular koji se odnosi na protjecanje vremena, uključujući staro i moderno doba, prije i poslije Hrista, vijekove i decenije</p>	<p>Učenike se uči da prepoznaju i na adekvatan način koriste datume, vokabular i konvencije za opisivanje historijskih razdoblja i protjecanje vremena</p>
<u>Poznavanje i razumijevanje događaja, ljudi i promjena u prošlosti</u>	<p>Učenike se uči:</p> <p>(a) o karakteristikama razdoblja i društava koja se proučava, uključujući ideje, vjerovanja, stavove i ponašanja muškaraca, žena i djece u prošlosti</p> <p>(b) o socijalnoj, kulturnoj, vjerskoj i etničkoj raznolikosti društava koja se proučavaju u V. Britaniji i na svijetu</p> <p>(c) da uoče i opišu razloge za historijske događaje, situacije i promjene u razdobljima koja se proučavaju, kao i njihove posljedice</p> <p>(d) da opišu i povežu glavne događaje, situacije i promjene unutar razdoblja i društava koja se proučava i da ih usporede</p>	<p>Učenike se uči:</p> <p>(a) da opišu i analizuju odnose između karakteristika razdoblja i društava koja se proučava uključujući iskustva i raspon ideja, vjerovanja i stavova muškaraca, žena i djece u prošlosti</p> <p>(b) o socijalnoj, kulturnoj, vjerskoj i etičkoj raznolikosti društava koja se proučava, kako u V. Britaniji, tako i na svijetu</p> <p>(c) da analizuju i objasne razloge za historijske događaje, situacije i promjene u razdobljima koja se proučavaju, kao i njihove posljedice</p> <p>(d) da uoče tendencije unutar pojedinih razdoblja, da ih uspoređuju, da uoče veze između lokalne, britanske, evropske i svjetske historije</p> <p>(e) da razmotre značaj glavnih događaja, ljudi i promjena koje se proučavaju</p>

<p>Historijska interpretacija</p>	<p>Učenike se uči da prepoznaju različite načine prezentiranja i interpretiranja prošlosti, te da navedu razloge za to</p>	<p>Učenike se uči:</p> <p>(a) kako i zašto su historijski događaji, ljudi, situacije i promjene interpretirani na različite načine</p> <p>(b) da daju sud o tim interpretacijama</p>
<p>Historijska istraživanja</p>	<p>Učenike se uči:</p> <p>(a) kako da se upoznaju s događajima, ljudima i promjenama koje se proučavaju iz odgovarajućeg niza izvora informacija, uključujući ICT izvore (<i>na pr. dokumenti, štampani izvori, CD-ROM, baze podataka, slike i fotografije, muzika, artefakti, historijska zdanja i posjete muzejima, galerijama i lokalitetima</i>)</p> <p>(b) da postavljaju pitanja i daju odgovore, da odabiru i bilježe informacije bitne za temu istraživanja</p>	<p>Učenike se uči da:</p> <p>(a) uoče, odaberu i koriste niz odgovarajućih izvora informacije uključujući usmenu predaju, dokumente, štampane izvore, medije, artefakte, slike, fotografije, muziku, muzeje, zgrade i lokalitete, ICT izvore, kao osnov nezavisnih historijskih istraživanja</p> <p>(b) procijene korištene izvore, odaberu i zabilježe informacije bitne za temu istraživanja i izvedu zaključke</p>
<p>Organizacija i komunikacija</p>	<p>Učenike se uči da:</p> <p>(a) upamte, odaberu i organizuju historijske informacije</p> <p>(b) koriste datume i historijski vokabular da opiru proučavana razdoblja</p> <p>(c) iznesu svoje znanje i razumijevanje historije na razne načine (<i>na primjer, crtanje, pisanje, korištenje ICT-a</i>)</p>	<p>Učenike se uči da:</p> <p>(a) upamte, poredaju po važnosti i izaberu historijske informacije</p> <p>(b) tačno odaberu i koriste hronološke konvencije i historijski vokabular koji odgovaraju proučavanim razdobljima radi organizovanja historijske informacije</p> <p>(c) prenesu svoje znanje i razumijevanje historije koristeći se nizom tehnika, uključujući govorni jezik, strukturirana izlaganja, objašnjenja bitnoga i ICT</p>

IZRADA NASTAVNOG PLANA IZ HISTORIJE: BRITANSKO ISKUSTVO

Raspon studija

Stepen 2 (7-11)		Stepen 3 (11-14)	
Tokom ovog stepena, učenike se uče znanja, umijeća i razumijevanje putem proučavanja lokalne historije, tri studije britanske historije, studija historije Evrope i svijeta		Tokom ovog stepena, učenike se uče znanja, umijeća i razumijevanje putem proučavanja britanske historije, studija evropske historije i dva studija svjetske historije	
NASTAVA LOKALNE HISTORIJE	Proučava se kako se neki aspekt na lokalnom području mijenjao kroz dugo razdoblje <i>ili</i> kako je lokalno područje doživjelo utjecaj važnih nacionalnih <i>ili</i> lokalnih događaja <i>ili</i> djelovanjem istaknutog pojedinca	U nastavi LOKALNE, BRITANSKE, EVROPSKE I SVJETSKE HISTORIJE , Učenike se uči o: (a) značajnim događajima, ljudima i promjenama iz nedavne i dalje historije	
BRITANSKA HISTORIJA U Nastavi britanske historije, učenike se uči o: a) Rimljanima, Anglo-Saksima i Vikinzima <i>ili</i> o Viktorijanskom dobu <i>ili</i> o V. Britaniji od 1930.g. b) aspektima historija Engleske, Irske, Škotske i Walesa, kada je to pogodno, i o historiji V. Britanije u evropskom i širem svjetskom kontekstu u tim razdobljima	RIMLJANI, ANGLOSAKSI I VIKINZI U V. BRITANIJU Opći pregled formiranja britanskog društva putem migracija i naseljavanjem različitih naroda u razdoblju prije Normanskog osvajanja i detaljni studij utjecaja koji je na britansko društvo imalo rimsko ili anglosaksonsko ili vikinško naseljavanje BRITANIJA I SVIJET U DOBA TUDORA Studij o važnim događajima i pojedincima, uključujući monarhiju Tudora, koja je odredila to razdoblje, i svakodnevnog života muškaraca, žena i djece iz različitih slojeva društva	(b) historiji iz različitih perspektiva uključujući političku, vjersku, socijalnu, kulturnu, estetsku, ekonomsku, tehnološku i naučnu (c) aspektima historija engleske, Irske, Škotske i Walesa kada je to pogodno (d) historiji Britanije u evropskom i širem svjetskom kontekstu (e) o nekim aspektima u glavnim crtama, o drugima detaljno	V.BRITANIJA 1066-1500 Nastava o glavnim momentima britanske srednjovjekovne historije: razvoj monarhije i važni događaji, karakteristike života ljudi na Britanskom otočju, uključujući i lokalno područje, ako je to prikladno V.BRITANIJA 1500-1750 Nastava o vladarima, parlamentima i narodu: najvažnije političke, vjerske i socijalne promjene koje su utjecale na stanovnike cijelog teritorija Britanskog otočja, uključujući i lokalno područje ako je to prikladno

	<p>VIKTORIJANSKA BRITANIJA Studij utjecaja značajnih pojedinaca, događaja i promjena u radu i transportu na živote muškaraca, žena i djece iz različitih slojeva društva <i>ili</i></p> <p>BRITANIJA OD 1930.g. Proučavanje utjecaja Drugog svjetskog rata ili društvenih i tehnoloških promjena koje su se dogodile od 1930.g. na živote muškaraca, žena i djece iz različitih slojeva društva</p>		<p>BRITANIJA 1750-1900 Nastava o tome kako su razvoj trgovine, kolonizacija, industrijalizacija i političke promjene utjecale na Ujedinjeno Kraljevstvo, uključujući lokalno područje</p>
NASTAVA IZ EVROPSKE HISTORIJE	Nastava o načinu života, uvjerenjima i postignućima stanovnika Stare Grčke i njihov utjecaj na druge svjetske civilizacije danas	EVROPSKA HISTORIJA PRIJE 1914.G.	Nastava o značajnom periodu <i>ili</i> događaju u prahistoriji ili historiji Evrope
NASTAVA IZ SVJETSKE HISTORIJE	Nastava o glavnim karakteristikama, uključujući svakodnevni život muškaraca, žena i djece u prošlosti, po izboru iz: Starog Egipta, Sumera, Asirskog carstva, doline Indusa, Maja, Benina ili Azteka	SVJETSKA HISTORIJA PRIJE 1900.G.	Nastava o kulturama, uvjerenjima i postignućima jednog afričkog, američkog, azijskog <i>ili</i> australazijskog društva u prošlosti (osim onih uključenih u program nastave stepena 2)
		SVJETSKA HISTORIJA NAKON 1900.G.	Nastava o važnim pojedincima, događajima i promjenama tokom XX. vijeka uključujući dva Svjetska rata, Holokaust, Hladni rat i njihov utjecaj na V. Britaniju, Evropu i svijet uopće

PRILOG III

IZLAGANJE G. Jean-Michela LECLERCQA, Francuska

FRANCUSKI NASTAVNI PLAN IZ HISTORIJE

U prezentaciji francuskog nastavnog plana iz historije, razmatraću elemente koji su karakteristični za konkretnu situaciju i koji ujedno odgovaraju na pitanja koja se postavljaju drugdje. Prvo ću navesti kako se sastavljaju nastavni planovi u Francuskoj i kako se oni sprovode pod uslovima kontrole i fleksibilnosti koji odražavaju jaku nacionalnu orijentaciju. Drugo, spomenuću neke probleme koje je potrebno riješiti u organizaciji francuskog nastavnog plana iz historije. Riječ je o problemima koji su, po mojem mišljenju, zajednički svim programima iz nastave historije. Oni uključuju pitanje koliki je naglasak potrebno staviti na nacionalnu historiju za razliku od historije svijeta, na historiju prošlih vremena nasuprot savremene historije. Međutim, takođe je potrebno donijeti odluke o samom konceptu znanja iz historije, da li ga je potrebno smatrati narativnim procesom koji je uglavnom zasnovan na hronološkom pristupu ili kao interpretaciju koja nikada nije oslobođena subjektivnosti. Dakle, francuski nastavni plan iz historije sadrži obilježja vlastite tradicije i istovremeno odražava širu međunarodnu perspektivu.

1. Razvoj i provođenje nastavnih planova u Francuskoj

Francuska posjeduje državni nastavni plan. Drugim riječima, nastavne planove odobrava i provodi Ministarstvo obrazovanja.

Pa ipak, sastavljanje planova zadaća je dvaju relativno nezavisnih tijela, Nacionalnog savjeta za nastavne planove (*Conseil national des programmes*) i radnih grupa (*Groupes Techniques*) za pojedine predmete. Nacionalni savjet za nastavne planove čini nastavni kadar (istraživači, inspektori, direktori, nastavnici), ili pripadnici državne administracije, lokalnih zajednica i predstavnici sindikata i udruženja roditelja. Njegova je uloga da ponudi glavne smjernice za nastavne planove, ali ne da sastavlja same planove. Nastavne planove za svaki pojedini predmet sastavlja Radna grupa koja se sastoji od eksperata koje imenuje Ministarstvo, a koji su univerzitetski profesori, glavni inspektori, školski nastavnici, itd. Ministar obrazovanja mora odobriti sve prijedloge Radnih grupa prije nego što se oni počnu primjenjivati.

Kao što vidite, postoji jaka centralna kontrola koja se, dugo vremena, činila nužnom da se održi uticaj vlasti i da se očuva kohezija obrazovnog sistema. Međutim, osnivanje Nacionalnog savjeta za nastavne planove i Radnih grupa, tek 1989. godine, bilo je znak spremnosti da se donekle oslabi centralna kontrola i da se prihvati uvid civilnog društva u nastavne planove.

Da bih bio precizniji, moram navesti da nastavni plan sadrži dvije vrste dokumenata. Jedan je administrativne prirode i sadrži popis nastavnih sadržaja i on obuhvaća svega

nekoliko stranica. Drugi je pedagoške prirode, mnogo dulji i u njemu su izloženi uz sadržaj i komentari koji pomažu nastavnicima da se bolje služe nastavnim planom. Knjiga s nastavnim planom iz historije u nižim razredima srednje škole sastoji se od 220 stranica, ali uključuje i nastavni plan iz geografije i građanskog odgoja.

Što se tiče nastavnog plana iz historije, u prvom ću se dijelu pozabaviti osnovnim informacijama o njegovom sadržaju.

Profil nastavnog plana je vrlo različit za osnovnu školu, za niže razrede srednje škole i za više razrede srednje škole.

U osnovnoj školi, nastavni plan daje samo naznake vrlo obimnih područja nastave s nekim ključnim tačkama koje je potrebno naglasiti u svakom od područja i popisom sposobnosti koje učenici moraju steći (Prikaz 1).

PRIKAZ 1

OSNOVNA ŠKOLA

1. DO 5. GODINA ŠKOLOVANJA

NASTAVNO PODRUČJE

- **Prahistorija**
- **Antičko doba**
- **Srednji vijek (476-1492)**
- **Rano moderno doba do kraja Napoleonovog doba (1492-1815)**
- **XIX vijek (1815-1914)**
- **XX vijek i svijet današnjice**

KLJUČNE TAČKE ZA XX VIJEK

**Industrijska i urbana ekspanzija u Evropi
Prepreke osnivanju Francuske Republike
Nejednakost između žena i muškaraca**

VJEŠTINE I SPOSOBNOSTI

Razviti sposobnost za :

- **razlikovanje između nedavne i dalje prošlosti;**
- **prepoznavanje informacije o prošlosti i njeno hronološko određivanje;**
- **izrađivanje crta vremena, određivanje mjesta određenih dokumenata na crtama vremena;**
- **shvaćanje i upoređivanje dužine trajanja raznih vremenskih perioda;**
- **traženje elemenata iz historije i njihovu interpretaciju uz pomoć nastavnika;**
- **upoznavanje s dvadeset događaja i datuma i za razumijevanje uloge osoba i grupa spomenutih u ključnim tačkama.**

Kada je riječ o srednjoj školi, u njoj postoji kontrast između nižih i viših razreda.

U nižim razredima, za svaki je razred predviđeno mnogo nastavnih jedinica, a za svaku je naveden broj časova (u Francuskoj je trajanje jednog časa 55 minuta). To znači da ne postoji velika fleksibilnost i da se u svakom slučaju mora poštovati sedmični raspored od oko jednog sata i 15 minuta (Prikaz 2).

PRIKAZ 2

NIŽI RAZREDI SREDNJE ŠKOLE

<u>Teme</u>	<u>Broj časova u godini</u>
6. razred	
- Porijeklo poljoprivrede i pisma	2 - 3
- Egipat: Faraon, bogovi i ljudi	4 - 5
- Biblija i Jevreji	3 - 4
- Stara Grčka	9 - 10
- Stari Rim: od Republike do Carstva	9 - 10
- Počeci hrišćanstva	3 - 4
- Kraj Rimskog carstva u Zapadnoj Evropi i nasljeđe Starog svijeta	2 - 3
5. razred	
- Vizantijsko carstvo	2 - 3
- Muslimanski svijet	4 - 5
- Karolinško carstvo	3 - 4
- Crkva	4 - 5
- Politički lideri i društvo	7 - 8
- Francusko kraljevstvo (X do XV vijeka)	2 - 3
- Početak modernog doba (humanizam, renesansa, reformacija)	6 - 8

- **Evropa i otkriće svijeta** 3 - 4
- **Francusko kraljevstvo u XVI vijeku:
poteškoće s nametanjem kraljevske vlasti** 2 - 3

4. razred

- **Opis moderne Evrope** 3 - 4
- **Apsolutna monarhija u Francuskoj** 3 - 4
- **Preispitivanje apsolutne monarhije u
Francuskoj** 3 - 4
- **Glavne faze revolucionarnog perioda
u Francuskoj** 7 - 8
- **Transformacija Evrope** 2 - 3
- **Industrijsko doba** 7 - 8
- **Liberalni i nacionalni pokreti** 3 - 4
- **Podjela svijeta** 2 - 3
- **Francuska od 1815. do 1914.g.** 4 - 5

3. razred

- **Prvi svjetski rat i njegove posljedice** 4 - 5
- **SSSR u Staljinovo doba** 2 - 3
- **Kriza 30-ih godina na primjeru Francuske
i Njemačke** 6 - 7
- **Drugi svjetski rat** 5 - 6
- **Od 1945.g. do danas - rast, demokratija,
nejednakosti** 10 - 12

- **Ekonomski rast, demografske promjene i njihove socijalne i kulturne posljedice** 3 - 4
- **Od Hladnog rata do svijeta današnjice** 7 - 8
- **Francuska od 1945.g. kao evropska i svjetska sila** 6 - 8

Od viših razreda postoji veća fleksibilnost nastavnog plana. Od 2. razreda imamo doduše šest nastavnih jedinica, ali preostala dva razreda imaju samo 3 nastavne jedinice. Pored toga, nije fiksno određen obavezni broj časova po jedinici. Jedino ograničenje je sedmični raspored koji, u skladu s mogućim izbornim jedinicama na tom nivou, može varirati od 1 do 3 časa (Prikaz 3).

PRIKAZ 3

VIŠI RAZREDI SREDNJE ŠKOLE

SADRŽAJI

2. Razred

- **Državljanstvo u antičko doba - primjer**
- **Jedan aspekt hrišćanstva**
- **Raznolikost srednjovjekovnih civilizacija**
- **Renesansa, nova vizija čovječanstva i svemira**
- **Revolucija u Francuskoj, prekretnica u historiji**
- **Promjene u Evropi od 1800. do 1848.g.**

1. Razred

Industrijsko doba i njegova civilizacija
Nacije i države od 1850. do 1914.g. (Francuska od 1848. do 1914)
Od jednog rata do sljedećega

Zadnji razred

Drugi svjetski rat
Svijet od 1945.g.
Francuska od 1945.g.

Ovaj pregled podstiče na dublju analizu moguće fleksibilnosti u primjeni nastavnog programa.

2. Moguća fleksibilnost

Ako se smatra da su centralna kontrola nad nastavnim programom i fleksibilnost suprotni i nepomirljivi pojmovi, ovaj pregled stvara dojam da je fleksibilnost nastavnog plana iz historije vrlo ograničena. Međutim, potrebno je razlikovati dva aspekta.

S jedne strane, moguće je ustvrditi da nastavnici posjeduju veliku autonomiju u primjeni nastavnog plana. To se posebno odnosi na nastavnike u osnovnim školama koji su praktički u mogućnosti da odluče što će predavati i kako će to predavati. Na tom nivou, smjernice za područja koja će se predavati kao i znanje i vještine koji se očekuju ostavljaju mnogo prostora za izbor i adaptaciju, zato što je jasno rečeno da je nemoguće obuhvatiti cijeli nastavni plan. Nastavnici u nižim razredima srednje škole

naizgled imaju mnogo manju slobodu s manje obaveznih tema i brojem časova koji se razlikuje samo za jedan čas manje ili više. Međutim, potrebno je napomenuti da je opis nastavnih tema takav da se od nastavnika očekuje da odaberu neke od mnogih tema. Situacija je još jasnija u višim razredima srednje škole gdje su nastavne teme veoma obimne i zahtijevaju izbor koji se može slobodno primjenjivati na predviđene časove. Pored toga, kao što ćemo pokazati kasnije, nastava historije koncentriše se na interpretaciju događaja što takođe nastavnicima pruža mnogo prilika da istaknu pojedine konkretne teme i da njima posvete više vremena. Svi se ti aspekti odnose na ono što se u Francuskoj naziva “pedagoška sloboda nastavnika”, za koju se nikada nije smatralo da je nekompatibilna sa centralnom kontrolom i koja je, u stvari, način da se uvede fleksibilnost u primjenu nastavnog plana.

Međutim, s druge strane, nije dopuštena adaptacija nastavnog plana na specifične kulture ili regije. Postoji samo jedna historija Francuske, nema ih nekoliko. U posljednje vrijeme, napredak decentralizacije doveo je do slobodnijeg poimanja nacionalnog jedinstva i moguće je organizirati nastavu lokalnih jezika i kultura. Često je to prilika da se odvoji vrijeme za lokalnu historiju i da se prihvate nove ideje o stvaranju države-nacije, što je često išlo nauštrb nekih dijelova zemlje. No, to mora ostati dodatna materija u odnosu na državni nastavni plan. Napredak decentralizacije s većim brojem inicijativa u obrazovanju, od strane lokalnih vlasti, može dovesti do nove analize situacije. Međutim, vjerojatno će to biti dulji i neizvjesniji proces nego u mnogim drugim evropskim zemljama kao što su Njemačka, Španija ili Rusija. Naprotiv, ako sada prijedemo na glavne probleme u nastavi historije, Francuske opcije nisu bitno različite.

3. Ravnoteža između nacionalne i svjetske historije

U većini zemalja, jedan aspekt nastavnog plana iz historije o kojemu se uvijek raspravlja je potreba da se održi ravnoteža između nacionalne historije i svjetske historije. Uglavnom od 80ih godina, razvoj međunarodne razmjene, stvaranje Evropske Zajednice i povećana svijest o opasnosti od nacionalizma naveli su odgovorna lica i sastavljače nastavnih planova da uvide da je potrebno ponuditi program iz historije koji ne isključuje učenike iz uspostavljanja odnosa s drugim dijelovima Evrope i svijeta.

Francuska je pošla tim putem.

Nastavni program za osnovne škole već navodi da nacionalnoj historiji mora biti osiguran veliki prostor, ali se Evropa i svijet ozbiljno uzimaju u obzir.

Ova je tendencija još jasnija u nižim razredima srednje škole gdje je broj časova godišnje uvijek veći za svjetsku historiju nego za francusku historiju (Prikaz 4).

PRIKAZ 4

NIŽI RAZREDI SREDNJE ŠKOLE - BROJ ČASOVA GODIŠNJE ZA FRANCUSKU I SVJETSKU HISTORIJU

Razred	Časovi u godini Historija Francuske	Časovi u godini Historija svijeta
6		32-39
5	4-6	29-37
4	14-17	20-26
3	9-12	37-42
2	11-13	25-31
1		
Zadnji		

Pored toga, nastavni plan iz historije za niže razrede srednje škole predviđa za svaki razred određeni broj “hronoloških odrednica”. To su glavni događaji koje je potrebno upamtiti. Broj odrednica iz francuske historije je uvijek manji od broja za druge dijelove svijeta (Prikaz 4).

PRIKAZ 5

HRONOLOŠKE ODREDNICE ZA FRANCUSKU I SVJETSKU HISTORIJU

Razred	Broj hronoloških odrednica Historija Francuske	Broj hronoloških odrednica Historija svijeta
6	8	1
5	8	3
4	11	10
3	23	6

Slična je situacija u višim razredima srednje škole. U drugom razredu, od 8 nastavnih jedinica, samo jedna: Revolucija u Francuskoj, historijska prekretnica, direktno se odnosi na francusku historiju. Druge teme iz francuske historije mogu se sagledati samo u širem kontekstu, kao što je Hrišćanstvo, Srednjovjekovne civilizacije, Renesansa ili Evropa od 1800. do 1848.g. U prvom razredu, nema nastavne jedinice koja se specifično odnosi na francusku historiju. Ona se pojavljuje samo kao jedan aspekt opstih kretanja kao što je civilizacija industrijskog doba i razvoj nacija i država u XIX vijeku. U posljednjem razredu, “Francuska od 1945.g.” jedna je od nastavnih

jedinica, dok se druge dvije bave historijom svijeta (“Drugi svjetski rat” i “Svijet od 1945.g.”).

Potrebno je napomenuti da je dugo vremena, od početka Treće Republike u Francuskoj, prevladavala potpuno različita koncepcija nastave historije. U Francuskoj, kao gotovo u svim modernim državama, ali možda još izraženije, nastava nacionalne historije smatrana je nezamjenjivom u pogledu razvoja nacionalne svijesti i patriotizma. Dakako, to je stvorilo prostor za mnoga iskrivljenja prošlosti koja se često pretvarala u puku mitologiju s herojima i događajima koji su smatrani presudnim za utemeljenje nacije. Današnji nastavni plan za niže razrede srednje škole još uvijek naglašava da učenici moraju posjedovati “nacionalno pamćenje” i da postoje “nacionalni identiteti”. Međutim, sada je takođe jasno da pozivanje na te pojmove mora biti odvojeno od nacionalističkih pogleda zato što uvijek postoji pluralitet nacija i iz tog je razloga jedinstvenost svake nacije uvijek nužno relativna. Stavljanje naglasaka na historiju svijeta u višim razredima srednje škole takođe može pomoći da se napravi razlika između prirodnog zanimanja za nacionalnu historiju i njegove zloupotrebe kroz interpretaciju koja podstiče osjećaj nadmoćnosti i netolerancije.

Lako bi se moglo pokazati da postoje zajedničke tačke između francuskog nastavnog plana iz historije i gotovo svih drugih programa u smislu traženja ravnoteže između nacionalne historije i historije Evrope ili svijeta. U tom pogledu, da navedemo samo jedan primjer, osvrnuću se na engleski Konačni izvještaj o nastavnom planu iz historije, u kojemu se kaže da razumijevanje britanske historije mora biti temelj sticanja znanja iz historije. Istovremeno, u izvještaju se naglašava potreba da se učenike uvede u historiju nacija ili regija u Evropi i izvan Evrope.

4. Historija prošlosti i historija današnjice

Drugo pitanje na koje se svugdje obraća pažnja je mjesto koje je u nastavnom planu potrebno odrediti za historiju prošlih vremena odnosno za historiju današnjice. Tenutno ovo pitanje dovodi u dilemu. Postoji tendencija da se smatra da postoji samo historija prošlog vremena zato što samo prošli događaji pružaju mogućnost za zdravo i objektivno historijsko znanje, kao i zato što nedostaje mogućnost za takvo znanje o sadržajnosti. No, s druge strane, postoji tendencija da se nastava historije smatra instrumentom za bolje razumijevanje sadašnjosti. U tom pogledu, ako se naglasak stavi na historiju prošlosti, to ne bi bilo dovoljno, a moglo bi biti i opasno u smislu podsticanja na pogrešnu primjenu tumačenja, na drugi prostor i drugo vrijeme. Prema tome, čini se da je nemoguće izbjeći nastavu historije današnjice koliko god da je to teško i kontroverzno.

U Francuskoj, to je pitanje izazvalo brojne rasprave. Na kraju je odlučeno da se koliko god je to moguće poveća udio nastave historije današnjice. Kao što ste možda već primijetili, historija današnjice predaje se u svakom razredu. “XX vijek i svijet današnjice” je područje koje se predaje u osnovnoj školi. Slična nastavna jedinica predviđena je u trećem razredu srednje škole. Nastava historije svijeta i Francuske od 1945.g. sastavni je dio nastave u posljednjem razredu srednje škole. Treba napomenuti

da se prilikom predavanja o savremenom dobu ne izbjegavaju kontroverzne teme kao što je režim u Vichyu ili kolonijalni ratovi. Očekuje se od učenika da će, pod vodstvom nastavnika, dobiti dovoljno objektivnih informacija da stvore vlastito mišljenje.

5. Priroda znanja iz historije

Ovo se gledište oslanja na koncepciju znanja iz historije koju dijeli većina sastavljača nastavnih planova i zbog tog razloga mislim da ne moram ulaziti u detalje. Spomenut ću samo neke aspekte koji su nešto jače istaknuti u Francuskoj.

Prije svega, uvjeren sam da definicija znanja iz historije ima uporište u naporu da se smanji razlika između vrste historijskog znanja koje bi pripadalo školama i onog znanja iz historije koje se temelji na naučnoj metodologiji. Naime, dugo vremena, u Francuskoj kao i u drugim zemljama, udžbenici iz historije sadržavali su uglavnom samo linearni prikaz događaja i slabo su poticali učenike na vlastito razmišljanje. Naprotiv, danas, u udžbenicima gotovo kao u naučnom istraživanju, naglasak se stavlja na analitički pristup događajima i tu ponovo vidimo pažnju koja se poklanja interpretaciji. Budući da sam se već osvrnuo na to u uvodnom izlaganju na početku seminara, ne želim potrošiti ovih par preostalih minuta na to da se vraćam na istu temu.

Radije ću insistirati na koncepciji historijskog znanja koja predstavlja neku vrstu nacionalne tradicije. Time mislim na ideju da historija posjeduje specifičan status. Pozitivistička teorija nikada nije imala mnogo sljedbenika, a sve veći značaj koji se pridaje kvantitativnim aspektima nikada nije smanjio interes za kvalitativne aspekte. Kao što kažu metodičari nastave historije, historija je “meka nauka”. Zbog tog razloga, u Francuskoj, interpretacija ostaje osa historijskog znanja, ali ona se uvijek mora voditi strpljenjem i predostrožnošću. Zbog toga proučavanje dokumenata i hronologije uvijek mora biti prvi korak kako za učenike tako i za historičara. Neke su, dakle, interpretacije moguće, a druge nisu. To zavisi od prosuđivanja u kojemu se neizbježno povezuju sloboda i ograničenja, što svugdje odlikuje demokratsko obrazovanje.

Neka ovo posluži kao glavni zaključak izveden iz analize nastavnog plana u Francuskoj ili drugdje. To bi mogao biti izazov ovog seminara.

PRILOG IV

FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE PRIJEDLOG NASTAVNI PLAN IZ HISTORIJE ZA OSNOVNE I SREDNJE ŠKOLE

Sažetak

OSNOVNA ŠKOLA

Ciljevi nastave iz historije

Cilj nastave iz historije od 5. - 8. razreda osnovne škole je da se učenike upozna s historijskim događajima koji su važni za razvoj ljudskog društva iz međunarodne, evropske i BiH perspektive, kao i to da upoznaju niz događaja i puteva koje je ljudsko društvo prošlo u različitim razdobljima historije.

Glavne zadaće nastavnog programa su:

- predstaviti politički, ekonomski i kulturni razvoj, čime se učenicima predstavljaju glavni fenomeni u razvoju čovjeka kroz različita razdoblja historije i njihove glavne karakteristike;
- predstaviti historiju kao nauku i kao predmet;
- razvijati kod učenika osjećaj tolerancije i demokratskog prava na različito mišljenje;
- razvijati kod učenika svijest o sredini u kojoj žive i pomoći im da bolje razumiju moderno društvo i njegovu historijsku uslovljenost;
- omogućiti učenicima da steknu svijest o Bosni i Hercegovini kao sastavnom dijelu evropske i međunarodne zajednice;
- uvesti učenike u "umijeće" historičara i upoznati ih sa različitim izvorima znanja.

5. RAZRED

PROGRAM S PRIPADAJUΔIM BROJEM ČASOVA

I	UVOD U HISTORIJU	24 + 12
II	STANOVNIŠTVO	7 + 3
III	DRUŠTVO: KARAKTERISTIKE PERIODA	5 + 3
IV	PRAHISTORIJA	6 + 3
V	URBANE KULTURE	6 + 3
		48 + 24

6. RAZRED - VIDI PRILOG V STR. 56

7. RAZRED

PROGRAM S PRIPADAJUΔIM BROJEM ČASOVA

I	NOVO DOBA	4 + 2
II	POČETAK NOVOG DOBA	3 + 1
III	OBLICI VLADAVINE	4 + 2
IV	EKONOMIJA - NEUJEDNAČEN RAZVOJ I RAZNI TIPOVI PROIZVODNJE	4 + 2
V	DOSTIGNUΔA NOVOG DOBA	2 + 1
VI	BOSNA POD OTOMANSKOM VLAŠΔU	1 + 1
VII	OD PADA KRALJEVSTVA DO USPOSTAVLJANJA <i>EYALETA</i>	5 + 2
VIII	KLASIČNO DOBA BOSANSKOG <i>EYALETA</i>	5 + 3
IX	KONGRESI VELIKIH SILA GODINE PREKRETNICE U HISTORIJI XIX VIJEKA	2 + 1
X	PREMA GRAĐANSKOM DRUŠTVU	7 + 3
XI	EKONOMIJA XIX VIJEKA	2 + 1
XII	NAUKA, KULTURA, UMJETNOST	2 + 1
XIII	REFORME U BOSANSKOM <i>EYALETU / VILAYETU</i>	8 + 3

8. RAZRED

PROGRAM S PRIPADAJUΔIM BROJEM ČASOVA

I	KARAKTERISTIKE RAZDOBLJA	1
II	EVROPA I SVIJET 1878-1914	3 + 1
III	BOSNA I HERCEGOVINA POD AUSTROUGRASKOM VLAŠĆU	5 + 3
IV	PRVI SVJETSKI RAT	5 + 2

V	BOSNA I HERCEGOVINA U PRVOM SVJETSKOM RATU	3 + 2
VI	SVIJET IZME–U DVA RATA	8 + 3
VII	BOSNA I HERCEGOVINA KAO DIO KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA KRALJEVINA JUGOSLAVIJA	5 + 3
VIII	DRUGI SVJETSKI RAT	6 + 3
IX	BOSNA I HERCEGOVINA U DRUGOM SVJETSKOM RATU	4 + 2
X	SVIJET PODJELA I SPAJANJA	5 + 2
XI	BOSNA I HERCEGOVINA U SOCIJALIZMU	4 + 2

UPUTSTVA ZA NASTAVU

U primjeni programa iz historije za osnovnu školu, potrebno je poštovati sljedeće principe:

- razvoj znanja iz historije kao cilj obrazovanja i usvajanje naučnog historijskog mišljenja u ostvarivanju obrazovnog cilja. U tom smislu, potrebno je isticati univerzalne obrazovne principe kako ih je forumulirao UNESCO;
- uvođenje i poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda;
- podsticanje solidarnosti, tolerancije i nenasilnog rješavanja sukoba;
- priznanje prava na razliku u mišljenju, stavovima i uvjerenjima;
- borba protiv predrasuda i svih oblika diskriminacije;
- pozitivne reakcije pojedinca na promjene oko njega/nje;
- razvoj kritičkog mišljenja, što uključuje medije, kulturnu i političku pismenost;
- razumijevanje ekoloških problema.

Sadržaj nastavog plana iz historije za osnovnu školu odabran je tako da učenicima omogući da se upoznaju s historijskim faktorima u razvoju ljudskog društva vezanog za svijet, Evropu i Bosnu i Hercegovinu i da nauče kako je ono u svom razvoju prolazilo kroz različita historijska razdoblja. Uvid u politički, ekonomski i kulturni razvoj omogućava učenicima da steknu sliku o ključnim zbivanjima u razvoju čovjeka kroz različita historijska razdoblja i njihove karakteristike. U ostvarivanju nastavnog plana, nastavnici bi morali pokušati koristiti različite izvore (povijesna štiva, izabrane eseje, video, enciklopedije, itd.). Nivo interpretacije usklađuje se s uzrastom učenika, broj časova i pojmovi s kojima se susreću po prvi puta moraju dakle biti ograničeni. Budući da se učenik 5. razreda po prvi put susreće s historijom kao predmetom, udžbenik mora biti pažljivo usklađen s njegovim uzrastom.

Provođenje ovog nastavnog plana uključuje udžbenike kao spoj glavnog teksta i dopunskih vinjeta. Glavni tekst predstavlja glavni sadržaj, vinjete pružaju dodatne informacije.

PROFIL NASTAVNIKA

Uspješno provođenje nastavnog plana zavisi od profila i od nivoa kvalifikacije nastavnika. Od nastavnika se očekuje da prate sve glavne naučne publikacije i praktičnu primjenu novih znanja iz historiografije. Periodično se organizuju seminari da bi se nastavnicima omogućio pristup novim naučnim informacijama i dodatna izobrazba u metodologiji i pedagoškom radu.

SREDNJA ŠKOLA

1. RAZRED

(2 časa sedmično - 70 u školskoj godini)

		časovi za nastavnu jedinicu/ časovi za druge namjene	
Sadržaj nastavnog plana			
I	Uvod u proučavanje historije	6	3
II	Historija i teorija Historiografije	15	9
III	Prahistorijska kultura	4	2
IV	Prahistorijska kultura na tlu Bosne i Hercegovine	3	1
V	Civilizacije Istočnih naroda	7	3
VI	Kultura i civilizacija pret- kolumbovske Amerike	1	-
VII	Historija i modernitet	10	6

2. RAZRED

(2 časa sedmično - 70 u školskoj godini)

		časovi za nastavnu jedinicu/časovi za druge namjene	
Sadržaj nastavnog plana			
I	Mediteran - kolijevka Evrope	2	-
II	Život i kultura Starih Grka	8	2
III	Helenizam	2	1
IV	Život i kultura starih Rimljana	8	2
V	Glavni pojmovi Srednjeg vijeka	2	1
VI	Četiri srednjovjekovne Evrope	4	2
VII	Srednji vijek u Zapadnoj Evropi i srednjovjekovno udaljavanje i		

	približavanje Bosne i Hercegovine	6	3
VIII	Glavne države Zapadne Evrope u XVIII i XIX vijeku	3	1
IX	Na granici Zapadne Evrope	3	2
X	Procvat i jesen bosanskog Srednjeg vijeka	10	3
XI	Svi jednaki, svi različiti	2	1
XII	Ocjena i interpretacija	1	1

3. RAZRED

(2 časa sedmično - 70 u akademskoj godini)

Sadržaj nastavnog plana

I	Stvaranje modernog svijeta	(10 + 4)
II	Balkanski i Južnoslavenski svijet između dvije civilizacije	(7 + 6)
III	Bosna i Hercegovina u Otomanskom carstvu	(13 + 7)
IV	Bosanski mikrokozmos	(16 + 7)

4. RAZRED - VIDI PRILOG V STR. 56

PRILOG V

DETALJNI NASTAVNI PLAN ZA 6. RAZRED OSNOVNE ŠKOLE i 4. RAZRED SREDNJE ŠKOLE

OSNOVNA ŠKOLA

ŠESTI RAZRED

NASTAVNI PLAN S BROJEM ČASOVA

I	ROBOVLASNIŠTVO	2 + 1
II	STARI GRCI	9 + 4
III	STARI RIMLJANI	9 + 4
IV	TERITORIJ MODERNE BOSNE I HERCEGOVINE U STARO DOBA	4 + 2
V	GLAVNE KARAKTERISTIKE SREDNJEG VIJEKA	3 + 1
VI	NASTANAK ISTOKA i ZAPADA	4 + 2
VII	FEUDALNI ODNOSI	3 + 1
VIII	HRIŠĆANSTVO i ISLAM	3 + 1
IX	RAZVIJENI FEUDALIZAM	4 + 2
X	ISTOČNA i ZAPADNA KULTURA	2 + 1
XI	SREDNJOVJEKOVNA BOSNA	7 + 3
		50 + 22

I ROBOVLASNIŠTVO

- Glavne karakteristike robovlasništva (2)

II STARI GRCI

- Doba mitova, legendi i heroja (1)
- Polis. Atena. Sparta. (1)
- Demokratija i oligarhija (1)
- Kolonijalizam i ratovi (1)
- Religija i filozofija (1)
- Grčka ljubav prema ljepoti (1)
- Život Starih Grka (2)
- Aleksandar Veliki. Helenizam (1)

III STARI RIMLJANI

- Italija. Romul i Rem. Carstvo (1)
- Republika (1)
- Rimljani kao osvajači. Rimska vojska. Građanski ratovi (1)
- Carstvo (2)
- Rimsko pravo (1)
- Ekonomija. Svakodnevni život Rimljana (1)
- Filozofija i religija (1)
- Umjetnost (1)

IV TERITORIJ MODERNE BOSNE I HERCEGOVINE U STARO DOBA

- Iliri i njihova kulturna baština (1)
- Rimljani. Provincije *Dalmatia* i *Pannonia* (1)
- Drevna kultura na teritoriji moderne Bosne i Hercegovine (1)
- Stara kultura u mom kraju (1)

V GLAVNE KARAKTERISTIKE SREDNJEG VIJEKA

- Podjela na razdoblja (1)
- Feudalizam (1)
- Društvo. Religija. Civilizacija (1)

VI NASTANAK ISTOKA i ZAPADA

- Velike seobe naroda (Huni - Atila, Germani i germanske države) (1)
- Franci. Doba Karla Velikoga (država, Renesansa) (1)
- Vizantija. Pokušaji da se obnovi Rimsko carstvo. Justinian. Arapski svijet. Nastanak i širenje. Muhamed. (1)
- Ispreplitanje istočne i zapadne civilizacije (1)

VII FEUDALNI ODNOSI

- Feudalni sistem (feudalni zemljoposjednik, kmet, vlasništvo, *pronoia*) (1)
- Status vazala (1)
- Opis feudalne države (1)

VIII HRIŠĆANSTVO i ISLAM

- Nastanak i razvoj hrišćanstva. Crkveni raskol. Katolički Zapad i Pravoslavni Istok (1)
- Karakteristike Islama (1)
- Krstaski ratovi. Sukob između papinske vlasti i carstva. Hereza (1)

IX RAZVIJENI FEUDALIZAM

- Trgovina i grad (1)
- Klasna monarhija (1)
- Kontradikcije feudalnog društva. Srednjovjekovni parlament (1)
- Venecija (1)

X ISTOČNA i ZAPADNA KULTURA

- Viteštvo. Nauka (1)
- Regije u svijetu umjetnosti (Arapi, Vizantija, Zapadnoevropsko područje) (1)

XI SREDNJOVJEKOVNA BOSNA

- Slaveni i granice njihove civilizacije. Od pradomovine do modernog doba. Srednjovjekovna Bosna između Istoka i Zapada (1)
- Teritorijalni i politički razvoj srednjovjekovne Bosne (1)
- Društvo (1)
- Ekonomija (1)
- Religija u srednjovjekovnoj Bosni (1)
- Kultura i umjetnost (1)
- Pad srednjovjekovne bosanske države (1)

SREDNJA ŠKOLA

4. RAZRED

(2 časa sedmicno - 60 u školskoj godini)

40 časova po jedinici programa i 20 časova za druge namjene

Sadržaj nastavnog plana

- I Doba nacija i revolucija
- II Bosna i Hercegovina u moderno doba
- III Bosna i Hercegovina u XXom vijeku
- IV Bosna i Hercegovina u prvoj Jugoslaviji
- V Bosna i Hercegovina u drugoj Jugoslaviji

- DOBA NACIJA I REVOLUCIJA

- glavne karakteristike liberalnog kapitalizma

- Ideje ljudske slobode i jednakosti
- Ustavne revolucije
- Raspad tradicionalnog društva i autoriteta
- Razvoj antropocentričnog i nacio-centričnog svijeta

- Klasična njemačka filozofija
- Pojmovi nacije i građanina kao novi oblici identiteta
- Razvoj parlamentarnih sistema
- Političke stranke i uloga pisanih medija
- Rječnik novih izraza

1. Napoleonovi ratovi i njihov uticaj na pojavu građanskih ideja u Južnoslavenskim krajevima

- Bečki kongres
- Sveta alijansa
- Revolucije 1848. godine
- Rječnik novih izraza

2. Evropa i svijet 1870-ih godina

- Završetak stvaranja država nacija (Italija, Njemačka)
- Rječnik novih izraza

3. Globalni društveni procesi u svijetu

- Društvene reforme u Rusiji
- Industrijalizacija u Japanu
- Građanski rat u SAD-u
- Rječnik novih izraza

4. Otvaranje Istočnog pitanja

- Interesi velikih sila na Istoku
- *G, lhane Hat-I-serif*
- Pariški mirovni sporazum - Evropski korak
- *Seferi* poredak
- Rječnik novih izraza

5. Prirodne nauke kao faktor razvoja

- Glavna naučna i tehnička otkrića (od parnog masine do dinamita)
- Nove struje u književnosti i umjetnosti (ekspresionizam, impresionizam, nadrealizam)
- Rječnik novih izraza

6. Daleki Istok početkom XX vijeka

- Razvoj Kine i Japana
- Politički i vojni savezi u Evropi
- Rječnik novih izraza

- **BOSNA I HERCEGOVINA U MODERNO DOBA**

7. Francuska revolucija i njezin uticaj na jačanje osjećaja pripadnosti među Slavenima

- Jačanje vjerske komponente kao osnove nacionalnog identiteta
- Rječnik novih izraza

8. Pojava vjerskog nacionalizma

- Podjela kategorije 'Bošnjaci' na tri vjerske i odgovarajuće nove kategorije 'Srbi', 'Hrvati' i 'Muslimani'
- Ilirski pokret
- '*Načertanije*' Ilije Garašanina
- Josip Juraj Strossmayer
- Rječnik novih izraza

9. Evropski temelj nacionalnog identiteta

- Jezik, književnost, religija
- Kategorije među bosanskim katolicima i bosanskim pravoslavnim hrišćanima i njihovi kulturno-identitetski odnosi sa Beogradom i Zagrebom
- Problemi bošnjačke nacionalne identifikacije i proces 'opredjeljivanja' u smislu srpske i hrvatske nacionalne pripadnosti
- Modernizacija i evropski razvoj identiteta
- Rječnik novih izraza

10. Društvena struktura

- Odnosi u poljoprivredi
- Nezadovoljstvo seljaka
- Bune
- *Ciflik*
- Rječnik novih izraza

11. Politička sudbina bošnjačke aristokracija

- Pokret Husein-kapetana Gradašćevića
- Ali-paša Rizvanbegović
- Omer-paša Latas

12. Početak modernizacije Bosne i Hercegovine

- Osman Topal-paša
- Rječnik novih izraza

13. Nacija i kultura

- XIX vijek kao plodno tlo za razvoj bosanskih nacionalizama
- Oспорavanje partikularnosti Bosne i Hercegovine
- Kontroverza o karakteru bosansko-hercegovačke složenosti u odnosu na ideju države nacije
- Uspostavljanje nacionalnih kultura i njihov suživot i prožimanje ili sukob s kategorijom zajedničkog bosansko-hercegovačkog identiteta
- Drama bosansko-hercegovačkog identiteta
- Rječnik novih izraza

14. Bosna i Hercegovina u novim evropskim strujanjima

- Bosna i Hercegovina i Evropa
- Bosna i Hercegovina na Berlinskom kongresu 1878.g.
- Promjena carstava u Bosni i Hercegovini - povlačenje Otomana i dolazak Austro-Ugarske, utjecaj promjene karaktera vlasti na nacionalne i vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini
- Promjena socijalne strukture
- Migracije (promjene nacionalne strukture stanovništva i emigracija Bošnjaka u Tursku)
- Popisi stanovništva
- Dolazak stranog kapitala
- Rječnik novih izraza

15. Razvoj evropskog karaktera Bosne i Hercegovine

- Modernizacija, urbanizacija, industrijalizacija
- Rječnik novih izraza

16. Kallay i Bosanski nacionalni osjećaj

- Razvoj etničkih političkih stranaka
- Razvoj etničkih kulturnih društava
- Muslimanski pokret za vjersku i obrazovnu autonomiju i srpski pokret za obrazovnu autonomiju
- Uspostavljanje katoličke crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini
- Položaj islamske zajednice
- Položaj srpske pravoslavne zajednice
- Reforma školstva
- Književni pokreti i evropska estetska strujanja
- Rječnik novih izraza

17. Organizacija uprave u Bosni i Hercegovini

- Zakonski položaj Bosne i Hercegovine i interni politički razvoj
- Osnivanje bosanskog parlamenta
- Uspostavljanje provincije
- Rječnik novih izraza

18. Značenje 1903. godine za Južnoslavenske narode

- Kraj Kallaya, Hedervarya i Obrenovića
- Dolazak mladih u političku arenu
- Rječnik novih izraza

- BOSNA I HERCEGOVINA U XX VIJEKU

19. Kontradikcije ideje slobode

- Naučni, društveni i tehnološki napredak
- Razvoj slobode i demokratije kao i nasilja i destrukcije
- Rječnik novih izraza

20. Evropa i svijet uoči Prvog svjetskog rata

- Krizna žarišta
- Aneksiona kriza
- Lokalni ratovi i interesi velikih sila
- Velike sile i njihovi interesi u Jugoistočnoj Evropi
- Balkanski ratovi, uzroci i razlozi
- Rječnik novih izraza

- BOSNA I HERCEGOVINA U PRVOJ JUGOSLAVIJI

21. Jugoslavenski odbor i država Srba, Hrvata i Slovenaca

- Srpska vlast
- Krf i Majske deklaracije
- Međunarodna diplomacija na kraju rata
- Versajski sporazum i stvaranje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca
- Rječnik novih izraza

22. Bosna i Hercegovina u Prvom svjetskom ratu

- Atentat u Sarajevu
- Problemi s ishranom stanovništva
- Stanovništvo Bosne i Hercegovine u Prvom svjetskom ratu

- Bosna i Hercegovina, jedinice na granicama, pobune i nemiri
- Osnivanje Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca
- Rječnik novih izraza

23. Nacionalizam i totalitarizam

- Politička karta svijeta između dva rata
- Mladoturska revolucija
- Versajski mirovni sporazum
- Svjetska ekonomska kriza 1929.g.
- Socijalizam i staljinizam u SSSR-u
- Građanske diktature u Evropi između dva rata
- Fašizam u Italiji, nacizam u Njemačkoj i fašizam u Japanu
- Španski građanski rat
- Kolonije između dva rata

24. Bosna i Hercegovina u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca od 1918-1929, i u Kraljevini Jugoslaviji od 1929-1941

- Položaj Bosne i Hercegovine u novoj državi
- Bosna i Hercegovina i Vidovdanski ustav ("turski paragraf")
- Mehmed Spaho i *JMO* (Jugoslavenska Muslimanska Organizacija)
- Rječnik novih izraza

25. Bosna i Hercegovina kao središnja tačka srpsko-hrvatskih nacionalnih i političkih ambicija

- Priroda i karakter nacionalizama između dva rata
- Stranački politički život
- Diktatura
- Osnivanje hrvatskog Banata
- Mjesto vjerskih zajednica unutar nacionalnih stranaka
- Rječnik novih izraza

26. Umjetnosti i umjetnička scena

- Razvoj društvenih nauka i opšte sagledavanje vremena
- Razvoj nauke i tehnologije
- Rječnik novih izraza

27. Drugi svjetski rat i nova raspodjela vlasti u svijetu

- Napad na Poljsku
- Velike bitke u Evropi
- Rat na Pacifiku i uloga SAD u Drugom svjetskom ratu
- Pad Berlina i početak američko-ruskog sukoba

- Hirošima i Nagasaki
- Holokaust
- Hitler i Staljin
- Rječnik novih izraza

29. Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu

- Nacionalizam, kolaboracionisti i antifašizam među Južnim Slavenima s naglaskom na Bosnu i Hercegovinu
- Komunizam, antifašizam i antinacionalizam, rezultati, forme i posljedice
- Vojni centri i operacije na regionalnim frontovima
- Rječnik novih izraza

30. Pobjeda ideje narodnog otpora

- *ZAVNOBIH i AVNOJ*
- Odnosi između ideologije i realnosti
- Tito i njegova uloga u društvenim i političkim događajima
- Rječnik novih izraza

31. Rezultati i posljedice rata

- Suđenja za ratne zločine u Nurembergu i Tokiju
- Poslijeratni sporazumi u svijetu
- Osnivanje UN
- Razdoblje "Hladnog rata"

32. Lokalni ratovi i političke krize nakon rata

- Arapsko-izraelski rat
- Korejski rat
- Kubanska kriza
- Vijetnamski rat
- Rat u Afganistanu
- Rječnik novih izraza

33. Dekolonizacija

- Neokolonijalizam
- Pokret nesvrstanih i treći svijet
- Integracijski procesi u Evropi nakon rata
- Evropska Unija
- Raspad komunističkog svijeta i njegove posljedice
- Rječnik novih izraza

34. Nauka i tehnologija na kraju XX vijeka

- Čovjek u svemiru
- Nuklearna katastrofa u Černobilu
- Razvoj filma, fotografije i IKT (Informacija, komunikacija, tehnologija)
- Kloniranje
- Zaštita okoline
- Kultura i sport
- Rječnik novih izraza

- BOSNA I HERCEGOVINA U DRUGOJ JUGOSLAVIJI

35. Bosna i Hercegovina nakon Drugog svjetskog rata (1945-1963)

- Ekonomski i socijalni razvoj
- Emancipacija bosanskohercegovačke državnosti
- Ideje i praksa socijalizma
- Načini rješavanja nacionalnih i vjerskih pitanja
- Etatizam
- KomInForm
- Ustavna reforma 1963. godine
- Rječnik novih izraza

36. Bosna i Hercegovina od 1963. do 1992.g.

- Kriza ideje socijalizma
- Pad Rankovića
- Nacionalne napetosti
- Časopis "Praxis"
- Hrvatsko proljeće i srpski liberalizam
- Ustav 1974.g. i ideja federalizma
- Krize komunističkih sistema u Mađarskoj i Češkoj
- Rječnik novih izraza

37. Raspad zajedničke države

- Mihajl Gorbačov
- Pad Berlinskog zida
- Demokratizacija na Istoku
- Uzroci raspada i razaranja zajedničke države
- Etnički sukobi 1980ih godina
- Rječnik novih izraza

38. Raspad Saveza Komunističke Jugoslavije

- Ukidanje Autonomnih Pokrajina Vojvodine i Kosova
- Ante Marković

- Parlamentarni život i pobjeda nacionalnih koncepata organizacije društva
- Rječnik novih izraza

39. Bosna i Hercegovina kao nezavisna država

- Prvi parlamentarni izbori
- Nacionalne stranke
- Nacionalizam i rat protiv Bosne i Hercegovine
- Domaće i strane mirovne inicijative
- Vukovar
- Srebrenica
- Izbjeglice
- Uništenje ekonomije
- Promjena strukture stanovništva
- Rječnik novih izraza

40. Dejtonski mirovni sporazum: kraj rata - kraj problema? - interna politička organizacija zemlje

PRILOG VI

POPIS UČESNIKA

PREDSJEDAVAJUĆA

- Ms Alison CARDWELL
Head of the History Education Section
Directorate General IV Education, Culture and Heritage, Youth and Sport
Council of Europe
67075 Strasbourg Cedex
France
Tel: + 33 3 88 41 26 22
Fax: + 33 3 88 41 27 50
E-mail: alison.cardwell@coe.int

GLAVNI IZVJEŠTAČ

- Mr Jean-Michel LECLERCQ
Association Francophone d'Education Comparée (A.F.E.C.)
47, rue Vavin
75006 PARIS
France
Tel/Fax: +33 1 43 26 21 02
Mobile: 06 81 14 59 50
E-mail: raultchrist@wanadoo.fr

GOVORNICI

- Ms Ann LOW-BEER
38 Weoley Park Road
Selly Oak
BIRMINGHAM B29 6RB
United Kingdom
Tel/Fax: + 44 121 472 84 18
Mobile: + 44 78 55 396 306
E-mail: ann@low-beer.com
- Mr John HAMER
The Banks
Bailing Hill
Warnham
GB – West Sussex RH12 3RT
United Kingdom
Tel: +44 1403 26 50 88
Fax: +44 1403 25 99 88
E-mail: john.hamer@thebanks-warnham.fsnet.co.uk

UČESNICI IZ ZEMLJE

BOSNA I HERCEGOVINA

Republika Srpska

1. Professor Dr Ranko **Pejic**, zamjenik ministra
2. Mr Djordje **Nijemcevic**, školski inspektor za historiju
3. Pero **Rosic**, profesor, Banja Luka
4. Samoško **Cvijanovic**, profesor, Doboj
5. Krsto **Vukailovic**, profesor, Srpsko Sarajevo
6. Dragan **Lazetic**, profesor, Gacko
7. Zdravko **Zivak**, profesor, Banja Luka
8. Zoran **Ivanovic**, profesor, Zvornik
9. Anica **Gudelj**, profesor, Pale
10. Rajka **Golijanin**, profesor, Srbinje

Distrikt Brčko

11. Profesor Svjetlana **Paunovic**
12. Profesor Ahmet **Kavazovic**
13. Profesor Mato **Jurasic**

Federacija BiH

14. Severin **Montina**, Zamjenik federalnog ministra obrazovanja
15. Denis **Becirovic**, profesor, Tuzla
16. Tanja **Zarkovic-Tafro**, profesor, Sarajevo
17. Edin **Radusic**, Filozofski fakultet, Sarajevo
18. Bahrudin **Besirevic**, profesor, Cazin
19. Nijazija **Maslak**, Muzeji, Bihac
20. Kemo **Mahic**, profesor, Sarajevo
21. Ekrem **Bakarovic**, profesor, Sarajevo
22. Enver **Dervisbegovic**, profesor, Sarajevo
23. Leonard **Valenta**, profesor, Sarajevo
24. Sonja **Dujmovic**, Institut za historiju, Sarajevo
25. Elma **Hasanbegovic**, Muzeji, Sarajevo
26. Dejan **Garic**, profesor, Sarajevo
27. Sabahudin **Durakovic**, profesor, Sarajevo
28. Aladin **Husic**, Muzej historije, Sarajevo
29. Zijad **Sehic**, Filozofski fakultet, Sarajevo
30. Edin **Veladzic**, Filozofski fakultet, Sarajevo

OSCE

- Mr Claude KIEFFER
Deputy Director
Education Department
Education Department Head Office
OSCE Mission to BiH
Ferhadija8
SARAJEVO
Bosnia and Herzegovina
Tel: +387 33 292 325
Fax: + 387 33 292 252
E-mail: Claudek@oscebih.org

UNESCO

- Mr Colin KAISER
UNESCO
Aleja Bosne Srebrne b.b.
UN HOUSE
SARAJEVO
Bosnia and Herzegovina
Tel: +387 33 497 314
Fax: + 387 33 497 312
E-mail: colin.kaiser@unmibh.org

SAVJET EVROPE

- Ms Alison CARDWELL
Head of the History Education Section
Directorate General IV Education, Culture and Heritage, Youth and Sport
Council of Europe
67075 Strasbourg Cedex
France
Tel: + 33 3 88 41 26 22
Fax: + 33 3 88 41 27 50
E-mail: alison.cardwell@coe.int

- Ms Stefanka HRISTOSKOVA
History Education Section
Directorate General IV Education, Culture and Heritage, Youth and Sport
Council of Europe
F-67075 Strasbourg Cedex
France
Tel: + 33 3 88 41 29 45
Fax: + 33 3 88 41 27 50
E-mail: stefanka.hristoskova-guenova@coe.int

- Mr Emir ADZOVIC
Administrative Assistant
Information Office
Zelenih Beretki 16/1
71000 SARAJEVO
Bosnia and Herzegovina
Tel: +387 33 264 360/61/62
Fax: +387 33 264 360
E-mail: emir.a@bih.net.ba /aemir74@hotmail.com

